

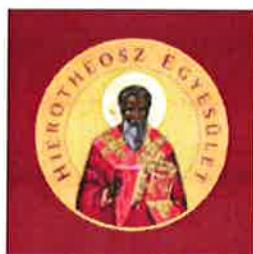
EMBERI ERŐFORRÁS MENEDZSMENT ÉS KÖZGAZDASÁGI MINISZTERISÉG

Az „Örökség, ami összeköt – Szent László emlékezete Közép-Európában EFOP-5.2.2-17-2017-00133”

Kutatási zárójelentés

Összeállította: Dr. Györbiró András Csaba

MAGYARORSZAG
KORMÁNYA

SZÉCHENYI 2020

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

Kutatási zárójelentés

Készítette:

Dr. Györbíró András Csaba

szociológus

andrasgyorbiro@yahoo.com

A handwritten signature in black ink, appearing to be 'Gy.' or similar, located in the bottom right corner of the page.

TARTALOMJEGYZÉK

I.A kérdőíves kutatás eredményeinek bemutatása	3
I.1 A lekérdezés időtartama és helyszínei	3
I.2. A minta demográfiai jellemzői.....	4
I.3. Kutatási eredmények	5
II. A Szent László király személyéhez és kultuszához kapcsolódó települések részletes bemutatása	8
II.1. Baktalórántháza (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, Magyarország).....	8
II.2. Bibarcfalva (Kovászna megye, Románia)	10
II.3. Bögöz (Hargita megye, Románia)	12
II.4. Boroskrakkó (Fehér megye, Románia)	14
II.5. Csíkmenaság (Hargita megye, Románia)	16
II.6. Csíkszentmihály (Hargita megye, Románia)	18
II.7. Csíkszentsimon (Hargita megye, Románia)	20
II.8. Csíkszépvíz (Hargita megye, Románia)	22
II.9. Gelence (Kovászna megye, Románia)	24
II.10. Gyimesfelsőlok (Hargita megye, Románia)	26
II.11. Homoródkarácsonyfalva (Hargita megye, Románia)	28
II.12. Homoródszentlászló (Hargita megye, Románia).....	30
II.13. Kerlés (Beszterce-Naszód megye, Románia)	32
II.14. Kilyén (Kovászna megye, Románia)	34
II.15. Kisvárd (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, Magyarország)	36
II.16. Kökök (Kovászna megye, Románia).....	38
II.17. Laskod (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, Magyarország).....	40
II.18. Magyargyerőmonostor (Kolozs megye, Románia).....	42
II.19. Magyarremete (Bihar megye, Románia).....	44
II.20. Mezőtelegd (Bihar megye, Románia)	46
II.21. Nagyvár (Bihar megye, Románia)	48
II.22. Napkor (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, Magyarország)	50
II.23. Nyárádszentlászló (Maros megye, Románia)	52
II.24. Ócsa (Pest megye, Magyarország).....	54
II.25. Ördöngösfüzes (Kolozs megye, Románia)	56

II.26. Püspökfürdő (Bihar megye, Románia)	58
II.27. Sepsibesenyő (Kovászna megye, Románia)	60
II.28. Somlyóújlak (Szilágy megye, Románia)	61
II.29. Somogyvár (Somogy megye, Magyarország).....	63
II.30. Szabolcs (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, Magyarország).....	65
II.31. Szacsva (Kovászna megye, Románia)	67
II.32. Szalacs (Bihar megye, Románia)	70
II.33. Székelydália (Hargita megye, Románia)	73
II.34. Székelyderzs (Hargita megye, Románia).....	75
II.35. Tereske (Nógrád megye, Magyarország).....	77
II.36. Torda (Kolozs megye, Románia)	79
II.37. Tordaszentlászló (Kolozs megye, Románia)	82
II.38. Tordatúr (Kolozs megye, Románia)	84
II.39. Tornaszentandrás (Borsod-Abaúj-Zemplén megye, Magyarország).....	86
II.40. Túrje (Zala megye, Magyarország).....	88
II.41. Velemér (Vas megye, Magyarország)	90
II.42. Vizsoly (Borsod-Abaúj-Zemplén megye, Magyarország).....	93
1.Sz. Függelék-Alkalmazott kérdőív	95

I.A kérdőíves kutatás eredményeinek bemutatása

A kutatás a Hierotheosz Egyesület és a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat „EFOP-5.2.2-17-2017-00133 – Örökség, ami összeköt – Szent László emlékezete Közép-Európában” című közös pályázatának keretében valósult meg.

I.1 A lekérdezés időtartama és helyszínei

A minta helyszín szerinti megoszlása, mintavételi eljárás

A kutatás lekérdezési fázisára 2019. február és május közötti időszakában került sor. Minden egyes esetben véletlenszerű mintavételt alkalmaztunk, és több időpontban is visszatértünk a helyszínre annak érdekében, hogy az aktív és az inaktív populáció egyaránt integráns részét képezhesse az alapsokaságnak. Az alapsokaságot jelen kutatásunkban azok a személyek képezték, akiknek hivatalos lakcímük valamely olyan településen volt, amelynek Szent László király és emlékezete a kollektív identitás része. Az is szempont volt, hogy a magyarországi, és Magyarországon kívüli megszólított személyek száma megegyezzen. Így a háromszáz (300) kérdőívnek fele került Magyarország határain belül kitöltésre.

Az adott településeken megkérdezett személyek száma a következő:

A. Magyarország területén:

- Kisvárd: 55 fő
- Baktalórántháza: 55 fő
- Napkor: 10 fő
- Laskod: 10 fő
- Vizsoly: 10 fő
- Szabolcs: 10 fő

B. Külhonban:

- Nagyváradi: 130 fő
- Érszalacs: 10 fő
- Mezőtelekd: 10 fő

Az egyes kérdőívek lekérdezése általánosan 15-20 percet vett igénybe- A kérdőívek nem rögzítettek személyes adatokat, a nemzetközi kutatási sztenderdeknek megfelelően anonim módon, és önkéntes alapon történt. Az adatok digitális rögzítése, feldolgozása és kiértékelése PSPP nyílt forráskódú adatelemző szoftver segítségével történt.

I.2. A minta demográfiai jellemzői

Ami a válaszadók nem szerinti megoszlását illeti, a megkérdezett személyek 54.6 %-a (164 fő) volt nő és 46.4% (136 fő) tartozott a férfiak közé. A településenkénti arány némileg változó volt ebben a tekintetben, viszont alapveően megállapítható, hogy Magyarországon némileg nagyobb (57.2%) arányban kerültek nők a mintába. A legnagyobb női arány Kisvárdán került be (59%), míg a legkiegyenlítettebb minta Mezőtelegden volt (50-50%) ebben a tekintetben.

Az életkor szerinti megoszlás kapcsán (37%- ott tett ki a legnagyobb egyéni csoport), saját kódolásunk szerint, az 55 évnél idősebb válaszadók csoportja 111 fős volt. A többi korcsoport esetében többé-kevésbé kiegyenlített megoszlást találtunk.

Az arra vonatkozó kérdésre, hogy a válaszadók mióta élnek az adott településen, a válaszadóink 68%-a születése óta az adott településen élt, ami több mint a megkérdezettek kétharmada. A legnagyobb mobilitási arányt (vagyis nem az adott településen született válaszadót) Nagyváradon találtuk (42%), a legkisebb arányt a Magyarország területén felmért kisebb települések mutatták.

Arra is rákérdeztünk, hogy a válaszadók laktak-e huzamosabb ideig máshol, mint a lekérdezés helyszíne, vagy saját lakhelyük. Akiknek a lakcímkártyája/egyéb személyazonosító okmánya nem az adott településre szólt, nem vettük mintába. 32% (96 fő) élt huzamosabb ideig máshol, ám közülük a válaszadók csaknem fele, 41.89% (31 fő) csupán néhány hónapig, és mindössze ezen csoport 12.16%-át (9 fő) tette ki azok száma, akik valóban számottevő időt, több mint 5 évet éltek máshol. Ugyanakkor, azon csoportba tartozók között, akik úgy nyilatkoztak, hogy legfeljebb néhány hónapig éltek máshol, szerepelnek a mintában, de akik adott esetben más településen születtek (kisebb települések esetében ott, ahol a közelben van szülészet), azoknak a csoportját (hasonlóan más ilyen kérdésekkel operáló vizsgálatokhoz) némileg fenntartásokkal kell kezelnünk.

Konklúzióként viszont megállapítható, hogy a mintában összességében egy relative alacsony mobilitást találunk e tekintetben.

I.3. Kutatási eredmények

A kutatás során rákérdeztünk arra, hogy a válaszadóink hol találkoztak először azzal a ténnyel, hol szereztek először ismerteket arról, hogy településük kötődik Szent László királyhoz. Ennek kapcsán a legtöbben már a családban találkoztak ezzel a ténnyel (40.3%, azaz 121 fő), tehát az adatok fényében úgy látszik, hogy a családi szocializációnak e tekintetben jelentős szerep jut. Természetesen itt is voltak némiképp eltérések a települések között. A legtöbben a formális oktatásban való részvétel előtt Nagyváradon hallottak a Szent László kötődésről, ám itt némileg árnyalja a képet az, hogy a településen több szimbolikus jelentőséggel bíró épület is Szent László nevét viseli: a főtéri székesegyház, a város fő hídja, a legnagyobb magyarajkú rendezvénysorozat, valamint a város főterének tulajdonképpeni, magyar közösség által mai napig használt neve is a lovagkirályhoz kötődik.

Azt is vizsgáltuk, hogy válaszadóink számára személy szerint milyen tartalommal bír az a tény, hogy a településük kötődik Szent László királyhoz. A válaszadók 42%-a (126 fő) szerint ez elsődlegesen identitás-meghatározó kérdés a lakosok számára, 37%-uk (111 fő) szerint ez a település lehetőségei szempontjából jelent kiemelt potenciált, fejlődési lehetőséget. Ezek voltak a legtöbbször említett válaszok a nyitott kérdés kapcsán.

Az egyik válaszhoz, nevezetesen a Szent László kötődés kihasználhatóságához, kamatoztathatóságához kapcsolódott a következő kérdéskör is, melyben különféle aspektusok szerint kértük válaszadóinkat, hogy értékeljék azt, hogy mennyire tudja a településük jelenleg kihasználni a Szent László királyhoz való kötődést. Ami az identitás-erősítést illeti, a válaszadók nagy arányban, 63%-a (189 fő) mondta azt, hogy jól, vagy egyenesen nagyon jól. Hasonló arányt találtunk a település ismertségének fejlesztésében is (61% volt a pozitív válaszok aránya). Ettől némileg elmaradt a testvérvárosi kapcsolatban való kamatoztatást pozitívan látók aránya (51%). A legalacsonyabb érték ezzel szemben ott mutatkozott, ahol a kérdés arra irányult, hogy miként ítélik meg a válaszadók jelenleg azt, ahogyan a város a turizmus kapcsán élvezni tudja a Szent László királyhoz való kötődés előnyeit. Itt csupán 39% (117 fő) volt a pozitív válaszok aránya.

Értelemszerűen ugyanezeket a kategóriákat a jövőre vetítve is lekérdeztük, ahol meggyőzően visszatükröződött az attitűd-megoszlás, miszerint a legnagyobb optimizmus és várakozás abban a tekintetben mutatkozik, hogy a település a jövőben jól vagy nagyon jól fogja kamatoztatni a turizmusban ezt a kötődését (73% nyilatkozott így). 64% szerint a testvérvárosi

kapcsolatokban is jól kamatoztatható lesz a Szent László kötődés, és szintén meghaladta az 50%-ot azok aránya is, akik mind a közösségi identitás fejlesztésében, mind a település ismertségének növelésében jelentős jövőbeli potenciált láttak a Szent László királyhoz való kötődés kiaknázásában.

A turizmus kapcsán már most is jelentős forgalom érezhető abból a kérdésünkből, melyben azt kérdeztük, hogy a válaszadók tudnak-e arról, hogy a településükre érkezneknek turisták kifejezetten a Szent László kultusz kapcsán. A válaszadók 34.3%-a (103 fő) szerint ez gyakori jelenség, miközben csupán a válaszadók 10%-a (30%) nem hallott erről. Ugyanakkor, rendkívül nagy nyitottságot tapasztaltunk azzal a kérdéssel kapcsolatban, hogy a válaszadók örülnének-e további turisták érkezésének. Itt a túlnyomó többség, 73.6% (221 fő), nagyon örülne neki, és csak egy egészen kis arány, 4.6% (14 fő), vélte úgy, hogy egyáltalán nem örülne ennek.

Azt is megkérdeztük, hogy a válaszadók maguk jártak-e már másik Szent László királyhoz köthető településen. A válaszadók valamivel több mint fele, 53% (159 fő), nyilatkozott úgy, hogy már igen, de viszonylag sokan voltak, 11%-a, akik nem tudták, hogy jártak-e már hasonló településen. A konkrét települések közül vendégként legtöbben Nagyváradon jártak, és a többség turistaként- Igaz az, hogy csaknem a pozitívan válaszolók fele (50%) úgy nyilatkozott, hogy a turisztikai látogatás célja nem kizárólag/nem kifejezetten a lovagkirály kultuszával volt kapcsolatos.

Nagyon magas, 88%-os volt azoknak az aránya, akik fontosnak tartották, hogy a gyerekek a településen tisztában legyenek a település történetével, valamint a településhez köthető legendákkal- Közülük a túlnyomó többség a „nagyon fontos” választ jelölte meg. Ez mindenképpen jelzi azt, hogy milyen erős részét képezi a válaszadók lokális identitásának a település kötődése Szent László király alakjához, amit az is alátámaszt, hogy a válaszadók 81.6%-a (245 fő) fontosnak tartja, hogy a gyerekek már az óvoda előtt, a családban halljanak erről.

A válaszadóink 85.6%-a (257 fő) hallott már arról, hogy a határon túl is vannak Szent László királyhoz köthető települések, és 205-en meg is tudtak nevezni legalább egyet ezek közül. Rendkívül magas, 94%-os volt azok aránya, akik szívesen ismernének meg olyan Szent Lászlóhoz kötődő helyszíneket, ahol még nem jártak, és ezen válaszadók közül 91% szívesen is utazna el oda. A nyitottság tehát úgy a megismerés, mint a konkrét látogatás terén nagyon magas, ami önmagában nagyon komoly turisztikai potenciál meglétét jelzi.

Megkérdeztük azt is, hogy válaszadóink mit gondolnak arról, hogy a Szent László alakjához köthető települések hogyan tudnák kamatoztatni a lovagkirály kultuszát településük fejlődése kapcsán. Mivel nyitott kérdés volt, sokféle javaslat érkezett, ám a válaszok túlnyomó többsége

három területet jelölt meg: a turizmus (nem csak az egyházi turizmus) fejlődése, a települések szoros együttműködése, a helyi vállalkozók szintjén is, végül a közös identitás-örző és fejlesztő pályázatok készítése. Tehát egyfajta kooperációt, illetve a meglévő erősödését ezen települések között a válaszadóink többsége határozottan kívánatosnak, és fontosnak tartaná.

Rákérdeztünk arra is, hogy a válaszadóink milyen arányban ismerik a *Hierotheosz Egyesület és a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Örökség, ami összeköt - Szent László emlékezete Közép-Európában* c. projektet, valamint a *lovagkiraly.org* honlapot. Az egyesületet és a projektet a válaszadók 26%-a (78 fő) ismerte, közülük 2 fő kivételével mindenki Szabolcs-Szatmár-Bereg megyéből volt. A honlap ismertsége egyrészt magasabb, 35%-a (105 fő) hallott már róla, és itt a földrajzi koncentrálttság is kevésbé volt jellemző, mint az egyesület kapcsán.

II. A Szent László király személyéhez és kultuszához kapcsolódó települések részletes bemutatása

II.1. Baktalórántháza (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, Magyarország)

A. Településtörténet

Baktalórántháza és környéke az itt talált leletek alapján már ősidők óta lakott helynek számít. A mai település 1932-ben két település, Nyírbakta és Lórántháza egyesítésével jött létre. Bakta névvel írásban 1282-ben, V. István adománylevelében találkozhatunk először, amelyben a király Bogdai Illés ispánnak adományozza a szomszédos Kiskércs nevű birtokot és ennek szomszédjaként említik meg a falut. Még ugyan ebben az évben kelt egy másik oklevél, amely a mostani Nyírlövő határába beolvadt Mérgesd nevű borsovai várbirtok szomszédjának mondja.

B. Műemlékek kutatása

Színes téglákkal díszített, egykor talán vakolatlanul hagyott homlokzatú, dongaboltozatos, egyenes szentélyzáradékú templomáról korábban feltételezték, hogy a 13. században emelték, de az újabb kutatások alapján leginkább a 14. század második negyedére keltezhető. Nyugati reneszánsz kapuja egy 1519-ben zajló felújítás emlékét őrzi.

Műemléki kutatása 1961-ben indult, ekkor távolították el újkori homlokzatvakolatait, és szentélyzáradékának középkori ablakainak megnyitásakor találtak rá két nyílás között a keresztrefeszítést ábrázoló falképre. Falkép töredékei közül talán a legkülönlegesebb egy Szent László-ábrázolás a hajó északi falán.

C. Természeti értékek kutatása

Az erdő gazdag élővilágának jeles képviselői a tavaszi növények. A lombfakadás előtt virágzó odvas és ujjas keltikék tömeges jelenléte, a talajon fekvő, világoskék színű kis télizöld meténg, az erdei ibolya és a halványlila, fehér virágú hagymás fogasírmeghatározó eleme a terület flórájának. Jóval ritkább a nyár végén megjelenő borzas imola.

Madárvilága változatos, énekesek közül a kék- és széncinege, a csuszka, a fekete és az énekes rigó hangját gyakran hallhatjuk, de megfigyelhető a sisegő fűzike és az örvös légykapó néhány példánya is. Májusban már láthatóak a nászrepülő darázsölyvek, amint párjuknak imponálva a levegőben szárnyaikat a testük felett összecsapják. Neve táplálkozási szokására utal, ugyanis kizárólag méheket és darázsajok lárváit fogyasztja.

Gyertyános-tölgyesekben, ligeterdők cserjés, bokros szegélyzónájában, a falvak, az üdülők közelében is megtelepszik a nagy pele.

D. Néprajzi értékek kutatása (legenda)

A baktalórántházai római katolikus templomban található a „Szent László-legenda” falkép ciklusának egyik darabja. Az említett falkép Szent László megkoronázását ábrázoló jelenet látható, amely attól különleges értékű, hogy a Szűz Mária ölében lévő kis Jézus helyezi László fejére a királyi koronát, jelezve ezzel a gesztussal az égiek akaratát. Szent László kiemelt helyet foglal el a magyar történettudatban, mint az egyik legismertebb és leghíresebb magyar uralkodó, és a magyar egyháztörténelemben is, hiszen kiemelkedő szerepe volt a kereszténység megerősítésében. Továbbá Szent László szerepe és helye a magyar vallásosságban is nagyon jelentős, hiszen István király és fia, Imre herceg után ő volt a harmadik és egyben utolsó magyar uralkodó, akit az egyház kanonizált.

II.2. Bibarcfalva (Kovászna megye, Románia)

A. Településtörténet

A falu eredetéről nincs történeti adat, csupán a mondára lehet alapozni, miszerint a Várpataka fölött valamikor tekintélyes vár állhatott, amelyet Sarolta fia Tiburc vagy Tiborc épített. Úgy vélik, hogy az ő nevével van kapcsolatban a falu neve is, amely egykor a Bibarcfalva nevet viselte. Tiburczvára helyén az ásatások során egy ovális kerítőfalból álló, kora középkorinak keltezett várat tártak fel.

Legkorábbi adatunk a faluról az 1330-as évekből származik, amikor egymás után három évben (1332, 1333, 1334) a sepsi egyházkerülethez tartozó „villa Bybough” vagy „villa Byborch” helység Blasius nevű papja a faluban megforduló adószedőknek kénytelen volt a római pápának járó, különböző összegű tizedet kifizetni.

B. Műemlékek kutatása

Az 1860-as évek első felében a Székelyföld nagy kutatója, Orbán Balázs (1829–1890) Bibarcfalván is járt, és a templomban a mészréteg alól felsejlő freskókat észlelt. Vagyis – ahogyan Orbán Balázs gondolta – az apokalipszis lovasait festhették meg a régi mesterek, és az ő alakjukat takarhatták el valamikor a bibarcfalviak. Néhány évtizeddel később, 1882 és 1884 között viszont Huszka József (1854–1934) teljesen feltárta a templomhajó északi hosszfalán húzódó falkép sorozatot, felszínre hozva az egyik legérdekesebb Szent László legenda ábrázolását.

A falkép kompozíció, amely a 15. században készült, a Szent László-história kivonulás, ütközet, üldözés, párviadal és lefejezés jeleneteit ábrázolta, amelyek közül a templomépület többszöri átalakítása során csak a kivonulás egy része, az ütközet és üldözés épebb, majd a nagyon hiányos két utolsó jelenet maradt reánk. A festett kompozíció rendkívül ritka, az eddig ismert legendaábrázolások közül még csak Csíkszentmihály és a szlovákiai Gutor falu templomában láthatunk ilyent: a jelenetek nem egy folyamatos képsort alkotnak, hanem mint a középkori festett kódexek szerkesztésénél szokták alkalmazni, a széles ornamentális keretdísszel elválasztott jeleneteket egymás mellett és egymás alatt festették meg.

A templom előterében áll az osztrák hatalom elleni Makk-féle összeesküvés (1852) három helybeli áldozatának, Bartalis Ferenc, Bertalan László és Benedek Dániel emlékműve.

C. Természeti értékek kutatása

Az Erdővidéknek nevezett térségben elterülő Bibarcfalva az utóvulkáni tevékenységeknek köszönhetően számos borvízforrással és üde, nedves élőhellyel büszkélkedő falu.

A feredő környékének mocsaras élőhelye olyan ritka növényfajoknak nyújt otthont, mint az őshonos szibériai hamuvirág (*Ligularia sibirica*), mely a terület korábbi földtörténeti koraiból maradt ránk reliktum fajként, vagy a szintén védett nagy völgycsillag (*Astrantia major*). A környék jeles borvizes területei közül a Nagybacon irányába 14 km-re lévő Uzonka fürdő emelkedik ki, mely a Nagy Murgó-hegy lábánál terül el. Uzonka jellegzetes eutróf, azaz tápanyagdús mocsarai szintén védett területek, és a Bodok-Barót Natura 2000 területhez tartoznak.

D. Néprajzi értékek kutatása (legenda)

Szent László legenda ábrázolás számos helyen fellelhető a Kárpát-medence középkori templomaiban, például Bibarcfalván is.

A református temploma a 14. század elején épült fel, a 15. század elején gótikus stílusban átalakították, 1762-ben bővítették, tornyát 1794-ben átépítették, mai formáját az 1897. évi átalakítással nyerte el. 15. századi freskók díszítik, melyek közül az északi falon látható a Szent László-legenda jelenetsorát mutatja.

1972-73-ban restaurálta Vig István képzőművész. A templomot többször is átalakították. Mai formáját 1897-ben kapta.

II.3. Bögöz (Hargita megye, Románia)

A. Településtörténet

Bögöz Udvarhelyszék egyik legrégebbi települése, a Nagy-Küküllő középső völgyszakaszának árterületén, a Bögözi-medencében fekszik. Bögöz hét falu (Agyagfalva, Béta, Décsfalva, Mátisfalva, Székelydobó, Székelymagyaros, Vágás) közigazgatási központja.

A régészeti leletek azt bizonyítják, hogy már a csiszolt kőkorszak végén, mintegy 6500 éve megtelepedtek itt különböző embercsoportok. Éltek itt rómaiak is, akik a Kr. u. 3. század végén hagyják el a területet. Az ezt követő szinte nyolc évszázadon keresztül lakatlan volt a terület, majd a 11. század végén egy új népcsoport jelent meg, a besenyők. Tőlük származik a helység neve, mely írásos formában először az 1333-as pápai tizedjegyzékben tűnik fel Bugus alakban. A kun nyelvből ismeretes bögüz szó értelme „torok”, ami nagyon találó név a falura, hiszen az majdnem a Bonta-szoros torkában fekszik.

B. Műemlékek kutatása

A falu református temploma a környék egyik legszebb középkori emléke (eredetileg katolikus templom volt, a Szent László legendáját ábrázoló falfestmények még emlékeztetnek a katolikus korszakra). A falu valamikori központjában található, a Nagy-Küküllő bal partán. Nagyon szépek a késő gótikus gyámkövek, amelyek mind különböznek egymástól, a késő gótikus szentély és a csúcsíves ablakok. A hajót festett kazettás deszkamennyezet fedi, amely 1724-ben készült el. A szószék 1748-ban, a déli bejárat festett, faragott ajtaja pedig 1761-ben készült. A templom, mely a 14. században épült kőből és téglából, 278 négyzetméteres alapterületen, a 15. században több átalakítást élt meg. A templom falfestményei a XIV. században készültek, egy 1865-ös templomjavítás alkalmával fedezték fel őket a mészréteg alatt. Feltárásuk és megmentésük Huszka Józsefnek és Csehély Adolfnak köszönhető. A torony a hajóval szervesen egybeépült, sarkait átlós táмок erősítik.

A 15. századtól temetkeznek a templom belsejében, mégpedig az építtető Bögözi János család tagjai, mindaddig, amíg a család ki nem hal. A 17. század elején a Farkas család kőkeresztet épít a templomban, ahova a család kilenc tagját temetik.

C. Természeti értékek kutatása

Bögöz a Nagy-Küküllő mentén terül el, a folyó középső szakaszának kiszélesedésében, a Bögözi-medencében. Bő köz – bő gőz: a szavak a település elhelyezkedésére utalnak, a Bonta- és Décsfalvi-szoros között. A természet elemei által körülhatárolt vidék a Bonta felső torkolatánál igen szép tájat mutat.

A folyóvíz hal lakója a vágó csík (*Cobitis taenia*) is, mely főleg sötétedéskor aktív. A markunkban tartva a kinyújtható villás tüskéje előbukkanásából könnyen következtethetünk neve eredetére. A tompa folyamkagyló (*Unio crassus*) a sekély, tiszta vizű, homokos aljzatú folyószakaszokat kedveli. Védelme fontos, mert a szennyezések miatt állománya lecsökkent, és jelenléte más fajoknak is kedvez. Ha éjszaka vagy télen a folyószakasz csendesebb részén sétálunk, láthatunk európai vidrát (*Lutra lutra*) is. Megfigyelhetjük, ahogy a vízben táplálékra vadászik vagy játszik. Élőhelyei feldarabolódása miatt sajnos csak ritkán találkozhatunk vele. Mivel a folyó áthalad a településen, a természetvédelmi területet erősen befolyásolja az emberi tevékenység, amely zavarhatja az említett-fajokat.

D. Néprajzi értékek kutatása (legenda)

A bögözi református templomban a kivonulás jelenetén kívül még négy töredékben megmaradt Szent László falképciklust vizsgálva, a hajó északi falán húzódó ütközet, illetve az üldözés jelenetében két, a ciklus más variánsaiban nem ismétlődő motívumra figyelhetünk fel.1 Míg más falképeken Szent László a kép- és szöveg hagyományoknak megfelelően egyetlen leányt elrabló kunt üldöz, addig a bögözi falképeken, az ütközet jelenetében több elrabolt lánnyal menekülnek a kunok és hiányzik az ütközetet követő üldözés szokásos jelenete. A képsor az ütközet után a birkózás és a lefejezés jelenetével folytatódik.

II.4. Boroskrakkó (Fehér megye, Románia)

A. *Településtörténet*

A középkori Fehér vármegyei falu 1206-ban tűnik fel II. András király kiváltságlevelében, mint ún. hospes-, tehát nyugati telepesek által lakott település, Carco néven. A falu 1225-ben új királyi kiváltságokat kapott, melyeket később gyakran megerősítettek (1238, 1266). A gyulafehérvári székesegyház kijavításában, az 1280-as években, krakkói ácsmesterek vettek részt. A falu plébánosát 1309-ben, parókiáját 1332-ben említik.

Bár a falu szász jogállással rendelkezett, viszonylagos távolsága az összefüggő szász területektől a 14–15. század folyamán elvezetett a vármegyei rendszerbe való betagozódásához, a kisnemes birtokosok megjelenéséhez, illetve az eredeti szász lakosság elmagyarosodásához. A templom és a település magyar ajkú lakossága a 16. században vált reformátussá. A helyi magyar közösség leginkább az 1848-as vérengzések nyomán tűnt el, ma a templom használaton kívül áll.

B. *Műemlékek kutatása*

A ma már oldalhajóitól megfosztott, az újabb kutatások alapján a 13. század elején épült templom tömege és térszerkezete követte a dél-erdélyi, román kori szász hosszháza bazilikális volt, keleten poligonális szentély áll, nyugaton pedig magas torony emelkedik.

Az épület oldalhomlokzatait meghatározzák a hajdani mellékhajókba vezető, elfalazott árkádok és a főhajót díszítő csúcsívsoros párkány. A bélétes, nyugati főkapu a romanika szép alkotása (1684-es felirata csak egy későbbi javítást jelöl), hajdan a torony emeletéről karzat nyílt a hajó irányába, melyről azonban már a középkorban lemondtak a főhajó 15. századi alacsonyabb beboltozásával. A szentély eredeti, korai gótikus jellegű boltozata ma is áll.

C. *Természeti értékek kutatása*

Az Erdélyi-középhegység déli részén található a Torockói-hegység (Munții Trascău), amelynek lábai Boroskrakkóig (Cricău) lenyúlnak. A hegység ezen része védett madarai miatt kapta meg a Natura 2000 természetvédelmi státust, madárvédelmi helyként. A környéken keményfájú erdők találhatók, kaszálókcal és legelőkkel tarkítva, amelyek nagyszerű táplálék helyet biztosítanak a ragadozó madaraknak is.

Globálisan védett fajként számon tartott madár a haris (*Crex crex*), amely éjjel hallatja reszelős hangját. Magas fűben fészkel, rejtő színe és bujkáló életmódja miatt ritkán kerül szem elé, csupán vészhelyzetben repül fel. Veszélyeztetettségét a nedves kaszálórétek megfogyatkozása, fészekhelyek felégetése, a legeltetés elmaradása vagy épp a túllegeltetés okozta, máskor a gépi kaszálás tiporja szét fészkeiket. Továbbá az Európai Unió szintjén kilenc védett madár figyelhető meg itt: szirti sas (*Aquila chrysaetos*), fehérhátú fakopáncs (*Dendrocopos leucotos*), hamvas küllő (*Picus canus*), fekete fakopáncs (*Dendrocopos major*), örvös légykapó (*Ficedula albicollis*), erdei pacsirta (*Lullula arborea*), darázsölyv (*Pernis ptilorhynchus*), uhu (*Bubo bubo*), vándorsólyom (*Falco peregrinus*).

D. Néprajzi értékek kutatása (legenda)

A templom belsejében látszik a Szent László-ciklus több részlete is, legjobban az üldözés jelenete, s az azt megelőző lólabák pedig a csatajelenetet idézik. A falképek rétegtanát és a mai falkép-kronológiai álláspontot összevetve, a boroskrakkói Szent László-ciklus legkorábban a 14. század első évtizedeiben keletkezett, esetleg az 1300-as év környékén. Ez azt jelenti, hogy a boroskrakkói ciklus Erdély legkorábbi ilyen jellegű emléke, és egyben az egyik legkorábbi magyarországi előfordulása is a témának.

II.5. Csíkmenaság (Hargita megye, Románia)

A. *Településtörténet*

A falu az Alcsíki-medence egyik peremfaluja, a Tapolca-patak völgyében fekszik.

A helységet 1567-ben a pápai regestrum Menasság (Menessagh) néven 67 kapuval, a Csíki-medence legnagyobb falujaként jegyzi. Templomára utaló első okleveles adat 1583-ból ismeretes, az épület viszont a 13. század első felében már állhatott. A falu zab- és kendertermesztéséről volt híres.

1567-ben Menessagh néven említik. A falu zab és kendertermesztéséről volt híres. 1910-ben 2178, túlnyomórészt magyar lakosa volt. A trianoni békeszerződésig Csík vármegye Kászonalcsíki járásához tartozott. 1992-ben 726 magyar lakosa volt.

B. *Műemlékek kutatása*

Az első világháború áldozatainak emlékére állították a Szervátiusz Jenő szobrászművész által készített szobrot.

Az egykori, román kori temploma helyén épült a 15. században gótikus római katolikus temploma, melyet 1655-ben felújítottak. A ma látható késő gótikus templomot tehát Árpád-kori alapokra, valószínűleg a 15. század második felében építik. Az oldalcsarnokot 1858-ban toldották hozzá, tornyát pedig 1836-ban. A déli kapu kerete részben megmaradt a kőkerítésben. A szentély fali szentségfülkéje a 16. század első feléből származik, csúcsíves vakárkádokkal, reneszánsz levéldíszekkel díszített. Korabeli freskói vannak, 1543-ban készült szárnyas oltárát a Magyar Nemzeti Múzeum őrzi, harangjai 1582-ből és 1604-ből valók. Miseruhái közül az egyiket állítólag Mária Terézia hímezte. Sekrestyéje falában 13. századi rózsablak található, bejárója késő gótikus csúcsíves kőkeretű.

C. *Természeti értékek kutatása*

A Csíkmenaság körüli védett területek otthont adnak a töviszúró gébicsnek (*Lanius collurio*), amely az erdőkön és településeken kívül az egyik leggyakrabban látható madárfaj. A megművelt területeken, erre alkalmas bokrokon (vadrózsa, kökény, galagonya) építi fészket.

Rovarokat, kisemlősöket, gyíkokat zsákmányol, s a táplálék egy részét tövisekre szúrva tárolja. Népies neve a vasfejű vagy a vasfejű gábor, melyet szürke fejről kaphatott.

A védett növényfajok közül érdemes megemlíteni a tátogó kökörcsint (*Pulsatilla patens*), ékes-ibolyaszínű virágai április és március között láthatóak a szárazabb gyepeken és bokrosabb területeken.

D. Néprajzi értékek kutatása (legenda)

Huszka József felfedezte a templom hajójának északi falán Szent László legendájának töredékeit, de a nehezen értelmezhető, roncsolt maradványokat sajnos visszavakolták

A falképen jól kivehető egy női alak, amint egy karddal suhint lefele, a kard már szinte az elért cél irányába mutat, ami azt jelenti, hogy ez már az utolsó előtti jelenet, a kunnal birkózó Szent Lászlónak a lány a kun Achilles inának elvágásával segít. Ezek szerint két lehetőség van: vagy az egész nyugati homlokzaton végigfestették a Szent László legendát, és két regiszter maradt az északi oldalra, azaz a harc és az úgynevezett fejbenezés, ahol a lány ölbe hajol Szent László, vagy a másik, talán egy kicsit lehetségesebb, hogy fordítva festették a Szent László legendát. A nyugati falra csak akkor festettek, ha eredetileg nem volt ajtó. Ez esetben ezt nem tudjuk, mert a gótikus ajtó miatt ez már megállapíthatatlan. Hogy déli, román kori bejárat volt, ez bebizonyosodott, és gyakorlatilag nyugati is kellett legyen, mert ezt a két bejáratot a környéken mindenütt megtaláljuk. De elképzelhető, hogy a freskó készítője egy nyugati, feltételezhetően olasz mester mellett itt Erdélyben dolgozó segéd, aki valamilyen szinten eltanulta a mesterséget, és akár odáig is elmehetünk a hipotézisben, hogy a 13. században, a 14. század első felében még az egyházon kívül a rovásírás működik, amelyet jobbról balra olvastak, és így olvasták ezt a legendát is.

II.6. Csíkszentmihály (Hargita megye, Románia)

A. Településtörténet

A település 1539-ben Zent Mijhal, 1552-ben Zent Mihal formában szerepel. Az 1567-es regestrum 64 kapuval jegyzi. A 2,5–3 m magas falakkal kerített, egyhajós temploma, melynek oldalán sekrestyéje is van, a falu központjában fekszik. Csúcsíves-gótikus stílusú, 10,36 m hosszú, 6,62 m szélességű szentélye a nyolcszög öt oldalával zárul, sarkait támpillérek erősítik. K. Sebestyén József, illetve Entz Géza feltevései szerint a templom építésének időszakaként az 1465–1467 közötti éveket kell tekintenünk.

Miután a tatárok 1694. február 13-án felégették a falut, a templom eredeti tornya is nagy részben elpusztult. Megmaradt viszont az 1687-ben öntött harang, amelynek ma is olvasható felirata megemlíti Sándor Mihályt, aki feltehetőleg 1715-ben magasíttatja meg a romokban heverő tornyot. Megfelelő minőségű agyaglelőhelyek itt is találhatók. Ezek középkori, kora újkori hasznosításáról kevés információnk van (még csak feltételezésekbe sem bocsátkozhatunk).

B. Műemlékek kutatása

Korai templomának szentélyét a 15. században lebontották, és hajó szélességű, nyolcszög három oldalával záródó szentélyt építettek helyette. Ekkor épülhetett meg a tornya is, amelyet 1715-ben megmagasítottak. Lőréses kerítőfalát a 17. században húzhatták fel. 1819-ben délről nagyméretű toldalékot kapcsoltak a hajóhoz, ezért itt a középkori falazat szinte teljesen elpusztult.

C. Természeti értékek kutatása

Csíkszentmihály környékének jelentős része a Csíki-havasok természetvédelmi területéhez, valamint a Csíki-medence és Csíki-havasok természetvédelmi területéhez tartozik. Szentmihály

és délkeleti szomszédja, Szépvíz között folyik Cibre pataka, amely a két falu közötti határt jelzi. A hegyi patakot különböző fűzfajok, májusfa (*Prunus padus*) és hamvas éger (*Alnus incana*) alkotta növényzet veszi körül, és tavasszal színes virágszőnyeg díszíti, melyet többek között az endémikus, csak a Kárpátokban megtalálható erdélyi májvirág (*Hepatica transsylvanica*), az örökzöld, tavasszal bordó virágokkal nyíló kapotnyak (*Asarum europaeum*), valamint a fehér virágú berki szellőrózsa (*Anemone nemorosa*) és a sárgán nyíló bogláros szellőrózsa (*Anemone ranunculoides*) alkotja.

A pataktól nem messze, a dombtetőn található kisebb mélyedésekben jégkori tócsák találhatók, melyek rendkívül gazdag élővilággal rendelkeznek.

D. Néprajzi értékek kutatása (legenda)

A templom középkori figurális falképei az 1930-as években láttak napvilágot egy javítási, festési munka során, tehát nem szakszerű feltárás eredményeként. A falmező közepén az alsó regiszter Kálvária-jelenete a legnagyobb ép felület. Csak Krisztus arca pusztult el, illetve a lábak roncsolódtak a falazatba magasan felszívódó nedvesség miatt. Háttérének jellegzetes – a székelyderzsihez nagyon hasonló – mustrái mindenütt jól láthatók. Felső regiszteréből Szent László-legendájának kisebb töredékei maradtak fenn, de itt, új ablak nyitása és környezetének vakolatcseréje miatt nagyon hiányos a festett felület. Karzatának mellvédje mögött látható Szent László lovának mellső lába, nyerge és szent királyunk vérttel borított lába. Az ablaktól jobbra nyitott szondában a képmező alsó keretezése, levágott kun fejek, kezek és véres kun süvegek látszanak.

II.7. Csíkszentsimon (Hargita megye, Románia)

A. *Településtörténet*

1332-ben említik először Sancto Simon néven. Iskolája 1598 óta működik. Felszeg, Kútszeg, Kápolnaszeg és Bolhaszeg nevű részekből áll, Csatószeg is hozzátartozik. Az Olt bal partjának mocsaras területén fekszik, Kápolnaszeg a mocsaras rész kiemelkedő pontján áll, Bolhaszeg arról kapta a nevét, hogy itt faragták a házépítésnél használatos, bolhaszegnek nevezett faszegeket.

B. *Műemlékek kutatása*

Római katolikus temploma 1823–1835 között épült az Endes Miklós alkirálybíró által adományozott területen, Szent László tiszteletére. Temetőkápolnáját 1891-ben a Kottek család építtette. Az Endes család kúriája ma óvoda, itt alkotott dr. Endes Miklós, Csík-, Gyergyó- és Kászsorszék történetének szerzője. A falutól 10 km-re nyugatra, a Déli-Hargitán, a Vermed-patak völgyében kénes-szénhidrogénes borvizes gázömlés van, itt népi fürdőhely alakult ki.

Az Endes kúria a 19. században épült és Hargita megye műemlékeinek hivatalos jegyzéke műemlékként tartja nyilván. A csíkszentsimoni Endesek családja 1659. június 15-én kapott nemesi címet Erdély fejedelmétől.

C. *Természeti értékek kutatása*

Csíkszentsimon északi szomszéd faluja Csíkszentkirály, melytől 10 kilométerre található a Lucs tőzegláp. Erdély egyik legnagyobb kincse egy óriáskráterben (kalderában) fekszik, a Dél-Hargita északi részén, 1079 méter magasan. Eredetileg krátertó lehetett, amely eltőzegesedett, s vizét a Kormos-patak csapolta le a terület délnyugati sarkában. A Kormos-patak nevét a

sötétbarnás színéről kapta, amelyet a tőzezből kioldódó humuszsavak festenek meg. A lápot és az azt körülvevő hegyoldalakat, a maguk 273 hektáros területével, 1955-ben nyilvánították természetvédelmi területté, 2007 óta élőhely védelmi Natura 2000 terület (ROSCI0246). A vízben alacsony az oxigénszint, ami miatt a szerves anyagok nem bomlanak le teljesen, ezáltal nem is jutnak vissza az anyagkörforgásba. Ennek következtében tápanyagszegény körülmények alakulnak ki, ahol speciális körülményekhez alkalmazkodott növényeket találunk, például a kereklevelű harmatfűvet (*Drosera rotundifolia*), amely a nitrogénhiányt a levelei által csapdába ejtett rovarokkal fedezi. A talajt süppedős tőzegmoha (*Sphagnum*-fajok) szőnyeg borítja.

D. Néprajzi értékek kutatása (legenda)

A község központjában felavatták fel a Szent László teret, ahol az időtállóságot hűen kifejező, a helyi kőből faragott Szent László-mellszobor áll. A Szent László tér a lovagkirály szellemiségét árasztja, és egyben a legfontosabb közösségi események színhelye is, itt tartják a különböző kulturális rendezvények és a nemzeti megemlékezéseket. Szent László királyunk emlékét tovább élteti, gazdagítja az is, hogy az egyházi kórus, amely az egyházközségben legrégebben működő kulturális egyesület, 2006-ban felvette a lovagkirály nevét.

A ma is elevenen élő szájhagyomány szerint a község Csíkszentimre felőli erdei határát jelző Aranyos-pusztáján, egy kő felületén Szent László lábának a nyoma látható. Magyar mondáinkból, legendáinkból jól ismert motívum, hogy a király lába nyomán víz fakadt, itt folyik az Aranyos-patak. Egy másik helyi legenda Szent László lovának patkónyomáról és a róla elnevezett Szent László-kútforrásról szól, mely a Zöldestetői pusztától nem messze található.

II.8. Csíkszépvíz (Hargita megye, Románia)

A. *Településtörténet*

.A Csíkvidék egyik jelentős települése.

Az örmények valamikor a 17. század második felében telepedtek le Szépvízen Apafi Mihály fejedelem engedélyével, és jelentős szerepük volt a kereskedelem fellendítésében. A település a 18–19. században a Csíkvidék egyik legjelentősebb kereskedelmi, vásártartási joggal rendelkező központjává nőtte ki magát. Jellemző, hogy 16–17. századi Erdélyben, a levantei kereskedelem újjáéledésének idején, egyre nagyobb számban jelentek meg az örmények: két letelepedési hullámról tudunk, melynek során a Moldvából jött örmények Szépvízen megtelepedtek: az első hullám 1654-ben volt, a második pedig 1672-ben.

B. *Műemlékek kutatása*

A település látnivalói közé tartozik az 1879–91 között felszentelt római katolikus templom, a fa harangtorony, az 1694-es tatárbetörés előtt épült római katolikus kápolna és az 1781-ben épült, erődszerű fallal körbevett örmény katolikus templom, illetve a falu környékén lévő borvízforrások (az „örmények fürdője”).

A közeli Széphavas tetején álló Szent Lélek-kápolnával együtt e két egyházi épület volt a középkori Székelyföld határa, melyeket a csíksomlyói búcsúra igyekvő moldvai csángók is útba ejtettek (a Gyimesből Csíkba vezető régi országút, az ún. Kabalahágó ugyanis e két kápolna mellett vezetett). A pogányhavasi Szent László-kápolna is Szent Lászlónak mint határvédő szentnek a kultuszát erősítette.

C. Természeti értékek kutatása

Szépvíz és környéke különleges, természeti értékekben gazdag tájat tudhat magáénak. Ezt támasztja alá az a tény is, hogy a község területének 81%-a a Csíki-havasok természetvédelmi területéhez, a többi pedig a Csíki-medence és Csíki-havasok madárvédelmi területéhez tartozik. A falu környékén változatos élőhelyekre bukkanhatunk, amelyek sokszínű élővilágnak adnak otthont. A hegyi patakok hűvös vizében folyami rákokat (*Astacus astacus*) és hegyi halfajokat találhatunk, mint például a botos köllöntét (*Cottus gobio*), a sebes pisztrángot (*Salmo trutta*) vagy a kövi csíkot (*Barbatula barbatula*), a kövek alatt pedig rovarlárvák és más vízi gerinctelenek otthonára lelhetünk.

D. Néprajzi értékek kutatása (legenda)

Székelyföld azon vidékeinek egyike, ahol Szent László tisztelete az átlagosnál is intenzívebb lehetett. A környékbeli mondák szerint a Pogányhavas arról kapta a nevét, hogy a szent király maga is járt ott, ott harcolt a pogányokkal/a tatárokkal, és a kápolnát is ő építtette. Mára elhalványult középkori hagyományok szerint a Pogányhavas aljában fakadó forrást is ő fakasztotta, amire bizonyosság, hogy lovának patkónyoma máig is látszik a kút melletti kőben. Egy 18. századi feljegyzésű mondaváltozat szerint hadi győzelmét követően Szent László a Pogányhavasról a csíksomlyói Salvator-kápolna helyére ugratott, és e kápolna is tőle nyerte az eredetét. A legelterjedtebb csíkszépvízi monda a település nevének eredetét tulajdonítja Szent Lászlónak: „Volt a Pogányhavason egy kő, ahonnan beugratott. Akkorjában, amikor itt járt, ő nevezte el, mondta a lovának: Igyál, lovam, ebből a szép vízből! S így lett Szépvíz falu, így kapta a Szépvíz nevet. Onnan, ahonnan elugratott, máig is látszik a lovának a nyoma.”

II.9. Gelence (Kovászna megye, Románia)

A. *Településtörténet*

A falu mai helyén már a bronz- és római korban létezett település. A középkori település kialakulása az orbai székelyek 13. századi végleges letelepedésével függ össze. Orbán Balázs szerint egy 1499-ben kelt oklevélben az Orbaiszékben levő Szent Imre-egyház Szűz Mária-oltáráról tesznek említést.

A 18. századból kevés adattal rendelkezünk a falu történetéről. Az 1747-ben bekövetkezett pestisjárvány megtizedelte a falu lakosságát, ennek emlékét őrzi a templom cintermében álló faragott kőkereszt. A falu lakosságának életét és foglalkozását az évszázadok folyamán a környező erdők határozták meg.

B. *Műemlékek kutatása*

Az egyhajós, szentéllyel ellátott templomot toronnyal megerősített kerítőfal veszi körül. A hajót 103 díszesen festett kazettából álló síkmennyezet fedi. Az eredetileg félköríves szentélyt az 1500-as években gótikus stílusban átépítették. A templombelső liturgikus berendezése, a szép barokk oltárok, az orgona és a karzat a gelencei hívők adakozókészségét tükrözi, akik olyan gazdagon díszítették a templomukat, mint az otthonukat.

C. *Természeti értékek kutatása*

A falutól Ozsdola irányába elterülő Ojtoz–Ozsdola Natura 2000-es természetvédelmi terület lakói közt más emlősfajok is megtalálhatók. Ha kitartóan keresgélünk, eső után a sárban vagy télen a frissen hullott havon eurázsiai hiúz (*Lynx lynx*) és szürke farkas (*Canis lupus*)

lábnyomokra is akadhatunk. E két nagyragadozó mellett számos barnamedve (*Ursus arctos*) bókászik a falut övező erdőségben.

A terület a légyszárú növények és gombák kedvelői számára is látványosságokkal szolgál. Számos más növényfaj mellett tavasszal fekete zászpával (*Veratrum nigrum*) és mocsári kockásliliommal (*Fritillaria meleagris*), nyár közepétől őszt végéig pedig nagy völgycsillaggal (*Astrantia major*) is találkozhatunk a bükkerdő talaján.

D. *Néprajzi értékek kutatása (legenda)*

A műemlék templomnak ma már világhírű ékessége az egyedülálló középkori falképegyüttes, amelynek témái között elsősorban újtestamentumi jelenetek, valamint különböző szentek életéből vett képsorok szerepelnek. Pl. Krisztus szenvedéstörténete mellett Compostellai Szent Jakab, Alexandriai Szent Katalin, illetve a középkori magyar templomokból elmaradhatatlan Szent László-legenda képi elbeszélése a következő jelenetekkel: a hadba vonuló király felvonul a serege élén, ütközet a kunokkal (uzokkal, besenyőkkel), a leányszöktető kun üldözése, párviadal, végül a pogány lefejezése.

II.10. Gyimesfelsőlok (Hargita megye, Románia)

A. *Településtörténet*

A település a 16. században jött létre Szépvíz és Csíkszentmihály határrészeiből, de teljesen csak 1850 körül önállósult. Neve a szláv eredetű magyar lok (= kis völgy, mélyedés) főnévből származik. A „Gyimes-Loka” név először 1701-ben szerepel hivatalos iratokban (Vofkori 86.). A Gyimes völgyét, vagyis a Tatros vize forrásvidékét három település lakói népesítik be: Gyimesfelsőlok (Lunca de Sus), Gyimesközélok (Lunca de Jos) és Gyimesbükk (Ghimeș-Făget). Az itt élő magyarokat gyimesi csángóknak nevezik, megkülönböztetve őket a moldvai csángóktól.

B. *Műemlékek kutatása*

Az Árpád-házi Szent Erzsébet Római Katolikus Teológiai Líceum 1994-ben alapított iskola Gyimesfelsőlokon. Óvodai, elemi és középiskolai oktatást végez. Fenntartója a Gyulafehérvári főegyházmegye, nevét Árpád-házi Szent Erzsébetről kapta.

Az iskola alapkövét 1993. május 28-án áldotta meg Bálint Lajos gyulafehérvári érsek. 1994. szeptember 15-én indult meg az oktatás, egy 30 fős teológiai profilú líceumi osztállyal. Alapítója Berszán Lajos gyimesfelsőloki plébános.

C. *Természeti értékek kutatása*

Gyimesfelsőlok és környéke majdnem teljes egészében a Csíki-havasok természetvédelmi terület részét képezi. A gyimesi tájra jellemző, messze földön híres hegyi kaszálók kialakulásának története századokkal ezelőttre nyúlik vissza, s a helyiek hagyományos

tájhasználatának köszönhetően váltak Európa legfajgazdagabb gyepeivé. Az eredetileg nagyrészt erdős tájból, az emberi tevékenységnek köszönhetően, napjainkra gyepek, kaszálók váltak. A havasi kaszálók a területek felhagyása, feldarabolódása és eltűnése miatt rendkívül veszélyeztetettek, s az Európai Unión belül védett élőhely típust képeznek.

D. Néprajzi értékek kutatása (legenda)

A gyimesfelsőloki mondahagyomány szerint Szent László a széphavasi kápolnát is az ellenség fölötti győzelme emlékére építette. E kápolna közelében, a Pogányhavas oldalában fakadó Küpüs kút is vele kapcsolatos: ő fakasztotta, illetve lova lába nyomot hagyott a forrás melletti kőben, mely patkónyom máig is kivehető. A sziklában látható nyomok motívuma Gyimesben másutt is összefügg Szent Lászlóval: A hárompataki Magyarcsügés és Kostelek határában szintén a ló patkónyomát tartják számon, a Bükkhavas pataka forrásvidékén magasodó impozáns szikla, a Bagolykő oldalában pedig a szent király ülepének és két talpának a nyoma maradt meg a kőben. Az itteni csángó mondaszövegek szerint Szent László serege a Bagolykő alatt csapott össze az ellenséggel, és a legendás király e sziklára letelepedve figyelte a völgyben zajló ütközetet.

II.11. Homoródkarácsonyfalva (Hargita megye, Románia)

A. *Településtörténet*

Homoródkarácsonyfalva 530 méter magasságban, a Kis-Homoród völgyében, Homoródmás és Oklánd között fekszik. Keleten az Észak-Persányhoz tartozó legendás Rika-hegység, nyugaton a két Homoród vízválasztója képezi a határát. A hagyomány szerint nevét onnan kapta, hogy olyan személy birtoka volt, aki karácsonykor született, ezért ezt a nevet viselte.

A homoródkarácsonyfalvi falukép jellegzetes népi építészeti jegyei: a lakóház a telek egyik oldalán, közvetlenül az utcafrontra nézve épült fel, a tágas telket pedig a keresztcsűrös elrendezés uralja. A szász hatás főként az utcafront kialakításában, az előkert nélküli építkezésben és az anyaghasználatban követhető. Napjainkban a közel 500 lakost számláló falut, kanyargó utcáit a kiöregedés veszélyezteti.

B. *Műemlékek kutatása*

A falu közepén, az országúttól keletre, áll Homoródkarácsonyfalva 13. század végén épült, román kori stílusjegyeket magán viselő gótikus műemlék temploma.

Építésének korát a 13. század második felére teszik a kutatók. Kivételes, hogy a környék templomaitól eltérően megőrizte eredeti románkori formáját, szentélyét nem bontották el a 15. században, mint oly sok templom esetében ezen a vidéken. Negyedgömb kupolával fedett, félköríves szentélyzáradékú templomunk nyugati homlokzata elé 1496-ban tornyot építettek, és ekkor készül Agnus Dei domborművel díszített, évszámos nyugati kapuja. Padlástérben megfigyelt részletek alapján megállapítottuk, hogy ekkor a tornyot vörös és szürke színezésű sarokarmírozás díszítette. Kisebb harangját 1545-ben öntötték. Nagyobb javításról az 1640-es évekből van adatunk.

C. Természeti értékek kutatása

Európai körülmények között is ritkaságszámba megy, hogy a 210 hektáron 256 madárfaj fordul elő, s ebből 113 faj itt is fészkel. Madárszállónak is nevezik, ugyanis tavasszal és ősszel a vonuló fajoknak pihenőhelyet kínál. A homoródszentpáli halastavak a Homoródmenti Madárvédelmi Natura 2000 terület részét képezik (ROSPA0027).

Itt fészkel a ritkán látható, hajnalban és alkonyatkor erőteljes hangját hallató bölömbika (*Botaurus stellaris*), a reszelős hangú haris (*Crex crex*), amelyet szintén este fülelhetünk le. Tavaszi-őszi periódusban megfigyelhető a halászsas (*Pandion haliaetus*). Ez az egyedüli itteni ragadozó faj, amely hallal táplálkozik.

D. Néprajzi értékek kutatása (legenda)

A templomban a legjelentősebb falképlelet az egykori falkorona alatt végigfutó, 11 méternél hosszabb képszalag, mely Szent László legendáját jeleníti meg. Nyitójelenetét kivéve kiváló állapotban maradt fenn a vastag 17–18. századi meszelések és a 19. századi vakolatréteg alatt. Mind Szent László és magyar vitézei, mind a kunok viselete, fegyverzete, a lovak szerszáma, festéstechnikai megoldásai vitathatatlanra teszik, hogy e festő művei díszítik, díszítették e templomokat.

II.12. Homoródszentlászló (Hargita megye, Románia)

A. *Településtörténet*

A település Székelyudvarhelytől 13 km-re délre fekszik. Dombvidéki halmaz település, mely közigazgatásilag Kányád községhez tartozik. A falu neve először 1448-ban jelenik meg a Hunyadi János oklevelében szereplő Weres János esküdt neve mellett: de Zenthlászló. 1566-ban újra feltűnik Zenthlászló néven. 1567-ben a regestrum nyolc kapuval jegyzi a települést. Neve Árpád-kori templomra utal.

B. *Műemlékek kutatása*

A 14. század elején épített Szent László-templomhoz kolostor is tartozott. Ezt a 16. században újjáépítették, de 1815-ben egy vihar lerombolta. Még 1796–1802 között, a falutól keletre építik fel az új templomot, melyet 1912. január 8-án bezártak és lebontottak. A régebbi templom néprajzilag értékes, festett kazettás mennyezetét a budapesti Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztálya vásárolta meg.

C. *Természeti értékek kutatása*

Homoródszentlászlóhoz közel eső Natura 2000 terület jelentős élőhelyei miatt került a listára. A Nagyalambfalva Élőhelyvédelmi terület (ROSCI0357) nagyobb kiterjedésű erdeivel számos állatfajnak ad otthont. A bükkösökben és tölgyes-gyertyános erdőkben nagyragadozóink közül a szürke farkas (*Canis lupus*) és a barna medve (*Ursus arctos*) itt is megtalálható védett fajok. Ez a terület viszont denevérfajokban sem szűkölködik.

D. Néprajzi értékek kutatása (legenda)

Az Udvarhelyszék déli részén fekvő Homoródszentlászló népe a falu 16. századi reformátussá válásáig bizonyára nagyobb számban őrzött Szent László királlyal kapcsolatos hagyományokat is, ezek zöme azonban a katolikus hittel együtt a felejtés részévé vált. A Homoródszentlászlóhoz közeli Szabárcs nevű hegyen e hagyományok szerint évszázadokkal korábban Szent László királynak egy vára magasodott.

Ide kapcsolódik, hogy a közeli Bágyon a helyi monda szól arról, hogy az ottani várban László még herceg korában részt vett a híres Sándor család egyik sarjának a lakodalmán. E hagyomány az egyes újabb kutatások szerint hitelesnek tekintett Csíki Székely Krónikára vezethető vissza, amelynek szövegébe vélhetőleg a székelyföldi szájhagyományból került.

II.13. Kerlés (Beszterce-Naszód megye, Románia)

A. *Településtörténet*

Kerlés a Mezőség északi térségében, a Sajó mentén található erdélyi település. Erdély történetének egy kora Árpád-kori dicsőséges eseménye fűződik hozzá, ami országos jelentőségű kultusszal ruházta fel az amúgy idillikus környezetben elbújt kis falut. Hivatalos iratokban viszonylag későn, alig 1296-ban említik először. Doboka vármegyei királyi birtok volt, amelyet a király nevében László erdélyi vajda hajlandó lett volna átengedni az erdélyi káptalannak, cserébe más birtokért.

A 17. század végétől a 20. század elejéig a gróf Bethlen család tulajdonát képezte.

B. *Műemlékek kutatása*

A település gyöngyszemének egy roppant elegáns klasszicista kastély tekinthető, amelyet gróf Bethlen Lajos építtetett az 1800-as évek legelején. Belső díszítésének egyik meghatározó eleme a nagyterem azon falképe volt, amely a kun vitézt leszúró Szent Lászlót ábrázolta. A falkép egyértelműen tanúskodik a szent király helyi kultuszáról, amit minden bizonnyal a mecénás Bethlen Lajos honosított meg újra.

A hajdani várról 1837-ben még úgy tudták, hogy azt az ütközet után maga Szent László építette és lakta. A még a 20. század elején is Szent László-várhegynek nevezett magaslat tetején valaha kápolna állt, amit Szent László napján búcsújárással látogattak a környékbeli katolikusok. A hegy aljában fakadó Szent László kútjának a vizét a vidék legjobb vizének tartották, és mint feljegyezték, még az árokaljai gróf is e forrásból vitetett a maga számára minden nap ivóvizet.

C. Természeti értékek kutatása

A települést a Nagy-Szamos irányába hömpölygő Sajó folyó övezi. Tavasztól ősziig a folyó mentén sétálgatva, az időszakos tócsákat figyelve, a víztükörből kiemelkedő szempárokra lehetünk figyelmesek. Tulajdonosuk nagy eséllyel lehet a nálunk ugyan gyakori, de Európaszerte ritkuló és ezért védett békafajaink egyike, a sárgahasú unka (*Bombina variegata*), melynek hímjei „unk-unk” hívóhangjukkal csalogatják a nőtényeket.

D. Néprajzi értékek kutatása (legenda)

A kerlési csatáról nincs korabeli hiteles leírásunk. Mindazt, amit róla tudunk, többnyire a 14. századi krónikairodalomból ismerjük, amikor a történelmi tényeket már átszőtték a Szent László erős kultuszából fakadó legendás elemek. A csatára vonatkozó legkorábbi forrás az 1200 körül rögzített Szent László-legenda lehetett volna, amely különben számos történelmi tényt tartalmaz, ez azonban nem csak a lányszabadításról, de még a kerlési csatáról sem tesz említést.

Kézai krónikájában a győzelem jelentős fegyvertényként van elmesélve, hiányoznak belőle a legendás elemek. Az azonban mindenképpen figyelemre méltó, hogy a krónikás Szent Lászlót helyezte az esemény középpontjába, olyannyira, hogy nem is Salamon uralkodása kapcsán mesélte el az eseményt, sőt, Lászlóval összefüggésben ez az egyedüli esemény, amit említésre méltónak tartott. A valóságban a besenyő támadásra Salamon király uralkodása alatt került sor, a király mellett pedig Géza herceg is jelentős szerepet vállalt a pogányok legyőzésében. László, aki a hadjárat pillanatában még csak herceg volt, valójában sokkal mellékesebb szerepet játszott. Noha legendamotívumokkal nem fűszerezte előadását, Kézai volt az első, aki a kerlési csatát szétválaszthatatlan összefüggésbe hozta Szent Lászlóval.

II.14. Kilyén (Kovászna megye, Románia)

A. Településtörténet

A templomot a 13. században emelték. Az első írásos adat, amely a templommal közvetve kapcsolatba hozható, 1333-ban keletkezett: ekkor fizette Kylien papja a pápai tizedet, és ebből a faluban álló templomra is lehet következtetni. A templom építéstörténetének következő korszaka a 15. század utolsó három évtizedére tehető, amikor sokszögzáródású, mérműves ablakokkal ellátott, gótikus boltozatú szentélyt emeltek.

Az 1802. évi földrengés a templom épületét is megrongálta. A szentély boltozatának egy része leomolhatott, a maradék részeket 1804-ben lebontották, és a hajóhoz hasonlóan festett famennyezettel helyettesítették. 1829-ben elkészült a hajó nyugati oldala mentén emelt harangtorony.

B. Műemlékek kutatása

A kilyéni unitárius templom, bár kis falusi egyházi épület, a történeti és művészeti értéket képviselő falfestményei által egyike a vidék legjelentősebb műemlékeinek.

C. Természeti értékek kutatása

A vízfolyás maga és a mocsaras területek két Natura 2000 jelölő emlősfajnak, a korábban hazánkból kipusztult, majd 2006-ban sikeresen visszatelepített eurázsiai hódnak (*Castor fiber*) és a Kárpát-medencében éjszakai életmódot folytató európai vidrának (*Lutra lutra*) nyújtanak otthont. Tíz vöröslistás, védett halfaj található a terület vizeiben, melyek közül a Petényi-márna

(*Barbus meridionalis petenyi*) igazi hazai haltani értéket képvisel, lévén az egyetlen halfaj, mely tudományos nevét magyar felfedezőjéről, Petényi Salamon János természettudósról kapta.

D. Néprajzi értékek kutatása (legenda)

A templomhajó falfestményei Krisztus több jelenetből álló szenvedéstörténetét, az Utolsó ítélet gazdag kompozícióját, és az Európában egyedülálló Szent László-legendát, illetve -históriát ábrázolják két regiszterben. A hajó nyugati, majd északi hosszfalán festették meg a középkori Magyarország egész területén fellelhető Szent László-legenda freskóciklusát.

II.15. Kisvárda (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, Magyarország)

A. *Településtörténet*

A helynév értelme 'kis erősség, kis vár', ám származhat pusztá személynévből, magyar névadással. A 15. századtól felváltva nevezik Várdának, Kisvárdának, megkülönböztetve a Bihar megyei Nagyváradtól. Fontos Szent Lászlóhoz köthető település, hiszen 1085-ben itt győzte le a magyar király Kutesk kun fejedelmet.

B. *Műemlékek kutatása*

A templom nyugati végében boltozott orgonakarzat emelkedik. A hajó csehsüveg-boltozattal fedett, északi falán látható a várból áthozott kora barokk oltár a Krucsay-címerrel. A templom érdekességei az emberfejes/mellképes konzolok, amelyek a késő gótikus és a 18. század elején elbontott kőbordás boltozathoz tartoztak.

C. *Természeti értékek kutatása*

A Tisza gyakori elöntései miatt kiterjedt nádasok, láptavak, elhagyott folyómedrek kusza hálózata jellemezte a vidéket. A magasabban fekvő területeken nedves kaszálók, üde legelők biztosították az állattartás feltételeit. Napjainkban zsombékosokkal tarkított sásosok, fajszegény nádasok és füzes, nyáras fasorokkal szegélyezett üde gyepek uralják a tájat. Helyenként kis kiterjedésű tözeges nádasok, úszólápok és fűzlápok őrzik a táj egykori arculatát.

A település környezetében lévő kiterjedt nádasok, gyékényesek a vízimadarak paradicsomai. Az avas nádasok fészkelője a fokozottan védett fehér tollruhájú nagy kócsag, a vörös gém és a jellegzetes lapos csőrformájáról elnevezett kanalas gém. Náluk jóval gyakoribb a szürke gém és a bakcsó, szintén ezekben a gémtelepekben költenek.

D. *Néprajzi értékek kutatása (legenda)*

A kisvárdai római katolikus templom elődjét a 11. század végén I. Szent László építette, ennek az alapjait azonban csak régészeti kutatás hozhatná a felszínre.

A „nyíri föld fejedelme”-ként jellemzett király mondái a 20. század közepén már csak Kisvárdán és környékén voltak gyűjthetők. A legnevezetesebb ilyen tradíció helyszíne a kisvárdai határban lévő Savajóska nevű dűlő és az ott található forrás, amelynek mondája a 11. századi diadal távoli, folklorizálódott hagyományának tekinthető. A Luby Margit által gyűjtött folklórszöveg a következő: „Abban a Savajóskában van egy bucka, azt ma is úgy ismerik Kisvárdán, hogy Szent László hegye. Ott a Savajóskában van egy kis forrás, ma is füves a helye. A homokos részen a füves hely feltűnő. Itt a tatárok felett győzelmet aratott Szent László, és e győzelem emlékére állíttatta a kisvárdai templomot. Annak a neve ma is Szent László-templom. Az ütközet után a homokon szomjúhozott a katonaság. Szent László Istenhez fohászkodott, és ahun a lova lába elhaladt, ott annak a helyén víz fakadt.”

II.16. Kőkös (Kovácsna megye, Románia)

A. Településtörténet

Az Olt és a Feketeügy folyók találkozásánál fekvő Kőkös falut, ahol „... a Nemere nevet viselő híres északkeleti szél és délnyugati szelek szabadon futják dühöngve pályájokat, hegy, erdő nem akadályozza dolgokban”, első ízben 1461-ben, *Kewkews* néven említik oklevélben. Az 1567. évi adóösszeírásban 34 kapuval szerepel.

A község neve elsősorban a közelében 1849. július 2-án lezajló ütközet révén – amelyben Gábor Áron tüzérőrnagy elesett – él a székelység emlékezetében.

B. Műemlékek kutatása

A szerény, kis unitárius templom, amelynek csak az 1718-as évszámmal ellátott déli kapuja jelezte valamelyes régiségét, az 1954-ben bekövetkezett tűzvész után került az érdeklődés középpontjába. Ekkor ugyanis a csupasz falakról középkori falfestmények, festett bélletű ablaküreg, valamint egy megcsontított szentségtartó fülke került a napvilágra. Ugyanakkor régészeti ásatás is volt a templom belterületén, amelynek eredményeként előkerült az eredeti félköríves záródású szentély alapfala. A korai szentélyt valószínűleg a 16. század végén bontották le, és építettek új, gótikus épületrészt helyette. A tűzvész után nagyon rossz állapotban előkerült falfestmények jórészt a hajó nyugati oldalfalán maradtak fenn.

C. Természeti értékek

Az Olt és a Feketeügy árterein kedvezőek a feltételek az eutróf lápok megjelenéséhez, ezek közül a kőkösi az egyik legismertebb.

D. Néprajzi értékek kutatása (legenda)

A nemrég befejezett falkép restaurálás nyomán már kétséget kizáróan megállapíthatóvá vált, hogy a Szent László-legenda ciklusnak a vár-, illetve a kivonulás-jelenetét festették meg ezen a falfelületen. A legenda ábrázolása az északi hosszfalra folytatódott, azonban a kutatás folyamán már csak néhány sisakos fej alig felismerhető körvonalát tudták lerajzolni, ezek ma már nem látszanak.

II.17. Laskod (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, Magyarország)

A. *Településtörténet*

Neve személynévi eredetű. A falut a 13. század elején a Vayak egyik őse telepíthette. Első írásos megjelenése 1283-ból való. 1326-ban, Ófehértó határbejárása alkalmából készült okirat szerint, egy Ábrahám nevű birtokosáról szól az írás. Érdekes módon ezután évtizedekig „Ábrahám-laskoda” néven említik a falut, 1588-ban Pusztalaskod néven említik, a Vayak és az Ibrányiak, valamint Zathy Katalin birtokaként. A 17. században a fentiekén kívül a Jármly, a Csernel és a Kércsy családok is osztozkodtak rajta.

1659-ben a falu régi birtokosát, Bancsy Andrást alispánnak választották. A 18. században régi birtokosai közül már csak a Jármlyak tartották meg itteni részüket és több más családdal közösen földesurai maradtak, egészen a jobbágyfelszabadításig. 1847-ben a falunak 493 lakosa volt.

B. *Műemlékek kutatása*

A régészeti kutatások és restaurátori feltárások során azonban bebizonyosodott, hogy ennek a templomnak már a 13. század végén, vagy a 14. század első harmadában állnia kellett.

Érdekes a laskodiak 1785-ös azon kérése, hogy szilárd anyagból építhessenek templomot. Ez arra utal, hogy a középkori épület már rossz állapotban lehetett. Egy 1809-es feljegyzés szerint 1791-ben végbe is ment a renoválás. Ugyanekkor a tornyot mintegy 38 esztendősnak mondják, ez azt jelentheti, hogy 1770 körül épülhetett.

C. *Természeti értékek kutatása*

Laskod a Közép-Nyírség szélén, homokbuckás, lankás környezetben fekvő település. A kiterjedt gyöngyvirágos és gyertyános tölgyesek, a buckahátak gyepei már a múlté

A vízállásos területek, tocsogók, állandó vizű csatornák terített asztalt kínálnak a közeli zárt erdőkben fészkelő fekete gólya számára. Fehér rokonától eltérően kerüli az ember közelségét, fészket háborítatlan erdők magas fáira helyezi. Főként hallal, békával táplálkozik, de elfogyasztja a gyíkokat, sőt kisemlősöket is. Látványos nászrepülése után nádszálakból építi fészket, melynek átmérője közel egy méter.

D. Néprajzi értékek kutatása (legenda)

A Szent László-legendának egyes jeleneteit ábrázoló falképek a korábbi, első réteghez tartoznak és töredékesek. A templom déli falának alsó sávjában látható jelenetek három mozzanatot örökítettek meg a legendából, és a 14. század első harmadában készültek. A jobbról balra haladó narratíva a következőkből áll: az üldözés – itt már csak a kun alakja látható, a birkózás – Szent László és a kun harca, valamint a lefejezés.

II.18. Magyargyerőmonostor (Kolozs megye, Románia)

A. Településtörténet

A Kapus folyó forrásvidékén elhelyezkedő település, Kalotaszeg nyugati térségében. A 15. századig Monostorként szerepelt az írott forrásokban. A 15. század elejétől többnyire Gyerőmonostornak nevezték. Oláhmonostort 1486-ban említik először. A magyar település a falut átszelő pataktól északra, a román pedig a pataktól délre helyezkedett el, egymás mellett. A középkor folyamán több részbirtokosa volt, többnyire a Mikola rokonsághoz tartozó családok: Gyerőmonostori Kabos, Kemény és Radó, illetve Szamosfalvi Gyerő és Mikola. A település neve arra utal, hogy egykoron itt monostor állhatott, feltételezhetően a Mikolák nemzetségi monostora. A monostorról semmilyen más adattal nem rendelkezünk. A művészettörténeti kutatás a település református templomának néhány 13. századra datálható faragványát hozta még összefüggésbe a feltételezett monostortemplommal.

B. Műemlékek kutatása

Kalotaszeg egyik legrégebbi temploma a magyargyerőmonostori református templom.

A templomot gótikus pillérei támasztják, melyek nagyobb terméskövei vakolatlanok, hangsúlyozva az épület régiségét. A hajó déli oldalán öt - a gótikus építészeti stílust idéző - köríves ablak van, melyek közül az egyik fél ablakhosszal magasabban áll a többinél, mert az egykor az itt állott karzat megvilágítására szolgált. Az épület túloldalán látható egy díszes kerek román kori ablak, melyet Szent-Katalin kerekének is neveztek.

A templomhajó déli oldalán található bejárat lényegesen egyszerűbb a nyugati oldal kapujához képest. Ez utóbbi román stílusú orommezéjében levéldísz övez egy keresztet, melynek haloványsága talán a reformáció emlékét idézi.

A templombelsőt kék írásos és fehér vagdalásos varrottasok uralják. A templom mennyezetét, karzatát, padjait Umling Lőrinc díszítette. Az úrasztalt is Umling Lőrinc készítette 1758-ban, míg a szószéket, melynek mellvédjén a sok családra szerteágazó nemzetség közös

címere látható, a kidei kőfaragó mester, Sipos Dávid faragta 1742-ben. Említésre méltóak a reneszánsz ízlésű sekrestyeajtó továbbá a karzatmellvédek festett tulipán és rózsamotívumai, valamint a fehérre festett tartógerendákon található fekete szőlő és madár ábrák, melyeket a rajtuk lévő szív alakú felirat szerint Asztalos Varga László készített.

A templom várfallal körülvett cintermében megpillanthatjuk a falu egykori református lelkészének, Hory Farkasnak (1813-1872) a sírját, akinek Etelka leánya, Gyarmathy Zsigáné, "Kalotaszeg nagyasszonya"-ként felkutatta és gyűjtötte a régi kalotaszegi varrottasokat, amelyekkel budapesti és külföldi kiállításokra járt.

C. Természeti értékek kutatása

Hegyvidéki patakjaiban értékes, ritka halfajok élnek. A ragadozó botos köllönte (*Cottus gobio*) az egyik, egy másik az angolnára emlékeztető erdélyi vagy kárpáti ingola (*Eudontomyzon danfordi*). Az ingolát élősködő mivolta és a pisztrángtelepeken okozott károk miatt kártékony fajként tartották számon. A felnőtt állat ugyanis szívótülsérré alakult szájával különböző halfajokra rögzíti magát, és azok testnedvével, felkapart húásával táplálkozik. A boldogasszony papucs (*Cypripedium calceolus*) árnyas erdők mészkedvelő növénye, itt is megtalálható. Papucsszerűen kiöblösödő virága csapdába ejti a megporzó rovar, mely kiszabadulása során mindenképp hozzáér a növény bibéjéhez és a portokokhoz.

D. Néprajzi értékek kutatása (legenda)

A felszegi települések határában nagy számban fellelhető kőpénzek mondáját Magyargyerőmonostoron olyan formában beszélik, hogy azok a szent királytól erednek, aki, mikor a falu határán haladt keresztül, elhullatta azokat. A monda szövege azzal folytatódik, hogy az aranypénzek csakhamar kövekké változtak az ellenséges katonák kezében. Kalotaszegen csakis Magyargyerőmonostoron említették, hogy a Hadak útja csillagkép is Szent László király jele: amikor győzött Szent László, a csillagok mutatták neki, hogy merre menjen. A felszegi mesékben szereplő Lolló király a helyi folklórban ugyancsak Szent László emlékét őrizte meg,

II.19. Magyarremete (Bihar megye, Románia)

A. *Településtörténet*

A Fekete-Körös felsővölgyi szakaszán, a Belényesi-medencében még a 11–12. századok folyamán települhettek meg a legelső falvak. Ezen földműveléssel, pásztorkodással és méhészkedéssel foglalkozó magyar lakosságú falvak egyike volt a szomszédos Solymos mellett az egyetlen jobb parti, a Körösbe északkelet felől beömlő Remetei-patak mentén megtelepült Magyarremete.

A település első említésével 1318-ban találkozunk, de első biztos adatunk nagyon késői, 1422-ből származik. Nem szerepel a pápai tizedjegyzékben sem. 1445-ben Bocz László fia László vajda új adományt nyer a településre.

B. *Műemlékek kutatása*

Egyetlen középkori adatunk sincs, amely a templomra vonatkozna, és a reformáció utáni levéltári anyagot is elszállították a II. világháború után, így csak helyszíni vizsgálatok szolgálhatnak az építéstörténet megismerésére.

1927-ben falképeit részben feltárták, de két apostol és a szent királyok kivételével visszameszelték. Kutatásunk során kiderült, hogy a nyugati fal kivételével a teljes templombelsőt kifestették, sőt a hajó északi falát is figurális ábrázolások díszítették.

C. *Természeti értékek kutatása*

A község a kocsányos tölgyet jelképének tekinti. Olyannyira, hogy 1995-ben a Bihar Megyei Tanács 19. számú rendeletével védetté nyilvánította. A fakerítésen egy tábla áll, melyen román, angol és magyar nyelven olvashatunk néhány információt a fa méreteiről, életéről. A megmaradt egyedről feltételezik, hogy életkora kb. 400 év, de megélhette akár a 600 évet is. Magassága eléri a 25 métert és a törzsvastagsága 170 centiméter. Az év minden időszakában turisták sokasága áll

meg e természeti kincs mellette és készít róla fotót. A magányos kocsányos tölgy nagyon népszerű a kirándulók körében.

D. Néprajzi értékek kutatása (legenda)

Hajójának északi falán, annak is középső sávjában ábrázolták Szent László legendáját, amely a karzat alatt kezdődik. Vágtató lovak lába alatt összefont szakállú levágott fej és egy test részletei figyelhetők meg a kopott freskón. Középtájon a hátrafelé nyilazó, fejükön láncvértet és csúcsos süveget viselő kunok azonosíthatók. Legjobb állapotban a kun lefejezését ábrázoló jelenet maradt fenn a 8 méternél hosszabb képszalagból. A legenda egyes jeleneteit egy-egy hosszú, egyenes törzsű, gömbölyű koronájú stilizált fa választja el egymástól.

II.20. Mezőtelegd (Bihar megye, Románia)

A. *Településtörténet*

A Sebes-Körös völgyében fekvő Mezőtelegd valószínűleg még a 11. században jött létre, és korai története szorosan összefügg a székelység itteni jelenlétével. Több adat utal arra, hogy a település a székelyek Bihar vármegyei központja lehetett, s aligha véletlen, hogy nevét viseli a 12. század végén – a 13. század elején a Nagy-Küküllő és a Homoródok vidékére átköltöztetett székelyeknek az Udvarhely központtal létrejött közigazgatási egysége: Telegdi-szék (később Udvarhely-szék), illetve a hasonló nevű főesperesség. A székelyek távozását követően, de még a tatárjárás előtt került ide a Csanád nemzetség egyik ága. Az eredetileg elsősorban Csanád megyében, a Maros mentén birtokos és a 11. század elején élt Csanád vezértől leszármazott nemzetség házasság révén jutott jelentős Sebes-Körös-völgyi birtokokhoz, köztük Telegdhez:

Idővel a bihari uradalom annyira felértékelődött, hogy Csanád nembeli Pongrác fiai közül Tamás ide, Telegdre tette át székhelyét, és a középkor folyamán ez a település maradt a magát a 14. század elejétől innen is nevező családág uradalmi központja, ahol több nemesi rezidenciát is építettek és patrónusaivá váltak plébániatemplomának.

B. *Műemlékek kutatása*

A több középkori periódusban felépült, impozáns középkori templom jelentős károkat szenvedett egy 1909-ben bekövetkezett villámcsapás miatt keletkezett tűzvész során, ezt követően, Szhelel Ottó tervei alapján a MOB állította helyre.

C. *Természeti értékek kutatása*

Természeti adottságait tekintve Mezőtelegd határában számos értékes élőhely húzódik, melyekre érdemes odafigyelni. Emberi szemmel nézve e tájat egyértelművé válik gazdagsága:

sík területei a föld megművelésére, dombjai szőlőtermesztésre, vizei pedig halászatra alkalmasak.

Élőhelyei közül kiemelkedik a falvat északon határoló Sebes-Körös Natura 2000 terület (ROSCI0050), mely 2006 óta élvez védettséget. A területet a Sebes-Körös folyószakasz, valamint a Mezőtelegd határában elterülő hatalmas víztározó alkotják. Számos értékes halfaj népesíti be a folyószakaszt, melyek közül említésre méltó a botos köllönte (*Cottus gobio*), mely nevét onnan kapta, hogy régebbi botokra erősített villákkal szigonyozva halászták, mára azonban már védett ritka fajként a halak védelmének fontosságára irányítja a figyelmet. Erről tanúskodik a 2006-ban kapott „Év hala” címe is. Másik kiemelkedő halfaj a szivárványos ökle (*Rhodeus sericeus amarus*), mely különleges színekben pompázó megjelenésével nemcsak az emberi szemet gyönyörködteti, hanem egyben a Természetvédelmi Világszövetség Vörös Listáján található, veszélyeztetett tompa folyamkagyló (*Unio crassus*) fennmaradását is biztosítja.

D. Néprajzi értékek kutatása (legenda)

Református temploma eredetileg román kori, 1507-ben gótikus stílusban átépítették. Tornya barokk stílusú. 14. századi falképei az utolsó ítéletet, az Arma Christit és a magyar szenteket: Szent Istvánt, Szent Imrét és Szent Lászlót ábrázolják.

Telegden félköríves záradékú architektúra övezi a figurákat, kiket frontális beállításban ábrázolt a mester. Viseletük azonos, csak színezésükben mutatkozik eltérés. Attribútumaik alapján azonosíthatók a figurák, az általánosan alkalmazott megoldásnak megfelelően Szent László baloldalt áll és rövid nyelvű bárdot tarthatott jobbójában, de az arca elpusztításakor ennek feje is megsemmisült.

II.21. Nagyvárad (Bihar megye, Románia)

A. *Településtörténet*

A Királyerdő és a Réz-hegység öleléséből kilépő Sebes-Körös két partján, az Erdélybe vezető út mentén fekvő Várad neve egy erődítés meglétét sugallja a település létrejöttékor. Ez a 11. század második felére tehető, és a hagyomány szerint Szent László király személyéhez köthető, aki „a Körös mellett vadászgatván egy helyre akadt, ahol angyali intésre eltökölte, hogy monostort alapít Szűz Mária tiszteletére és ezt a helyet Váradnak nevezte el”. A településnek akkor nőtt meg a jelentősége, amikor I. László 1092 körül a bihari püspökség székhelyét a kunok által elpusztított Biharról Váradra tette át.

B. *Műemlékek kutatása*

A nagyváradi vár az egyik legrepresentatívabb erdélyi katonai és egyházi építészeti együttes. A vár és épületei olyan titkokat rejtenek, amelyek megismeréséhez, habár bőven rendelkezünk írott forrásokkal, egy átfogó, több évtizeden át zajló régészeti kutatásra lenne szükség. A vár egyik legnagyobb nevezetessége a Szent László által alapított székesegyház, illetve az a tény, hogy ide temették Luxemburgi Zsigmond (1382–1437) német-római császárt. Mivel a vár építése a kora Árpád-kortól a jelenkorig tartott, az eddigi régészeti kutatások eredményei újabb és újabb adatokkal egészítik ki ismereteinket.

A 18. században újjászülető Váradon a katolikus püspökség szinte a kezdetektől a székesegyház, a püspöki palota, a szeminárium és a kanonoki házak alkotta együttes létrehozásában gondolkodott. A székesegyház építésének elkezdése Forgách Pál püspök (1747–1757) nevéhez fűződik, aki a tervek elkészítésére Franz Anton Hillebrandt fiatal bécsi építészrt kérte fel. Az alapok kiásása még 1751-ben megkezdődött. Ez időben már olasz kőművesek is érkeztek Giovanni Battista Ricca vezetésével.

C. Természeti értékek kutatása

Nagyváradtól négy kilométerre, északkeletre található a Veresvíz (Valea Roşie) nevű Natura 2000-es élőhely védelmi terület (ROSCI0267), mely a Sebes-Körös völgyében, 819 hektáron fekszik. A kijelölt területen a védett fajok között 14 növény-, 6 kétéltű- és egy hüllőfajt találunk. Maga a terület egy összefüggő lombhullató erdőt foglal magába, melyet a névadó völgy választ két részre. Az összefüggő erdőséget kisebb-nagyobb tisztások tarkítják, itt-ott mocsaras, lápos foltokkal, otthont adva a kétéltű fajoknak.

D. Néprajzi értékek kutatása (legenda)

A nagyváradai vár több évszázados története szorosan összefonódott Szent László ott őrzött ereklyéivel. László király szentté avatását (1192) követően a nagyváradai sírhely körül egyre intenzívebb vallásos kultusz bontakozott ki, és a 14. században Váradot már egyenesen „magyar Compostella”-ként emlegették, ahová búcsújárók sokasága, köztük uralkodók is elzarándokoltak. A 13. századtól már a Szent László sírjánál tartott istenítéletekre is vannak okleveles adatok (Várad Regestrum).

A székesegyházzal kapcsolatos első csodákat Szent László egyházi legendájában örökítették meg. Az egyik ilyen történet azt beszéli el, hogy egy gróf azzal vádolt egy katonát, hogy ellopta az ezüst ivócsészéjét. Miután a csészét a sírra tették, a katona bántatlanul elvette onnan, a gróf azonban összeesett, amikor megérintette azt. Szent László várad újratemetésével kapcsolatos a hátracsavarodott állú ember legendája is. Az egyházi eredetű történet szerint e jeles alkalomkor a székesegyházban édes illatot lehetett érezni, a jelenlévők közül azonban egy férfi azt állította, hogy márpedig ő bűdöset érez. Isteni büntetésként nyomban hátracsavarodott az álla, és a férfi csak hosszas könyörgés után nyerte vissza eredeti arcformáját. Egy másik várad legenda szerint László szentté avatásának az órájában (nappal) két órán keresztül fénylő csillag tűnt fel a székesegyház felett.

II.22. Napkor (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, Magyarország)

A. *Településtörténet*

Napkor nevének eredete ismeretlen, a település az egyik legrégebbi Szabolcsban. A 13. század elején már biztosan létezett, 1271-től a Balog-Semjén nemzetség birtoka. Leszármazottaik, a Kállay család tagjai 1848-ig birtokolták a falut. A 16. századtól fontos birtokközpontjuk volt Napkor, legalább két udvarházuk állt itt. Az egyik régi helyén a 19. században új kúriát építettek. Ebben lakott Kállay Erzsébet férje, Jósika Miklós író. Ma általános iskola működik az épületben.

B. *Műemlékek kutatása*

A római katolikus templomot a Balog-Semjén nemzetség alapította a tatárjárás után, 1271 előtt, Szent István király tiszteletére. A 16. századtól protestánsok használták, 1744-től ismét a katolikusoké. 1761-ben újjáépítették, tornyát 1779-ben kezdték építeni. Mai formája 1948-ban alakult ki, amikor a keresztirányban kibővítették, s így a középkori templom az újnak kereszthajója lett.

C. *Természeti értékek kutatása*

A közép-nyírségi Napkor lösszel és löszös homokkal fedett hordalékkúp-síkságon található. Eredetileg a terület jelentős része lefolyástalan, buckaközi nyírvízlapos volt, mely a környező talajvizek befogadjaként lápos élőhelyet tartott fenn.

D. Néprajzi értékek kutatása (legenda)

A templomi freskókat 1995-ben, a templom felújítása közben találták meg és tárták fel.

A legjobb állapotban Szent László alakja maradt meg. Barna haja és szakállja, valamint elhelyezkedése alapján biztosan róla van szó. Középen, a legfontosabb helyen István állt, akit legtöbbször ősz hajjal és szakállal ábrázoltak. Tőle jobbra Imre herceg van, akit hosszú hajáról és szakálltalan, ifjú arcáról lehet felismerni. István és László hosszú jogart, Imre valószínűleg tisztaságának jelképét, a liliomot tartotta kezében.

II.23. Nyárádszentlászló (Maros megye, Románia)

A. *Településtörténet*

Nyárádszentlászló Marosvásárhelytől délkeletre fekvő Maros-menti település. A településre vonatkozó írott források hiányában középkori története nem ismert. Neve mindössze a 14. századi pápai tizedjegyzékekben szerepel, első alkalommal 1332-ben említik. A telegdi főesperesség marosi esperesi kerületéhez tartozott, plébánosát Mátyásnak hívták. A település neve, Szent László arra utal, hogy plébániatemplomát az ő tiszteletére emelték.

B. *Műemlékek kutatása*

A Nyárádmente igen gazdag középkori erdélyi egyházi építészeti értékekben. Ezek közé tartozik a nyárádszentlászlói unitárius templom is.

A jelenlegi gótikus templom a 13. század végén és a 14. század folyamán épült. Belső terét gazdagon díszítették falképekkel, amelyek több periódusban készültek a 15. század folyamán. Temetkezési helyük a toronyaljban lett kialakítva, itt található Sigér Mátyás sírkölapja. A család engedte meg a reformációt követően unitárussá lett nyárádszentlászlóiak részére, hogy az új felekezeti előírásoknak megfelelően használják a templomot.

C. *Természeti értékek kutatása*

Nyárádszentlászló a Nyárád- és Kis-Küküllőmenti Natura 2000 területek legnagyobbikának nyugati peremén, a kiemelten fontos madárvédelmi területen belül található. A térség megkülönböztetett státusza a Nyárád mente változatos élőhely típusainak köszönhető, melyek számos faj otthonául szolgálnak.

D. Néprajzi értékek kutatása (legenda)

A Nyárád középső folyása mentén fekvő Nyárádszentlászló, Szent László királynak szentelt temploma révén, a reformációig a vidék Szent László-tiszteletének egyik központja lehetett. A 16. század során zömében unitárius hitre tért településen a szent király népi tisztelete is alábbhagyott, azonban néhány vele kapcsolatos mondatöredék még a 19–20. századot is megélte. A dombtetőn valaha egy Szent László király által alapított kolostor állt, és a közelben fekvő falu is innen kapta a nevét. Nyárádszentlászló határában, a szomszédos Nyomát falu közelében fakadó Királykút-patak neve szintén a középkori Szent László-kultusz helyi öröksége. Az e völgyben található Királykútjának a nevét a szájhagyomány onnan származtatja, hogy László király egy vadászat alkalmával e forrás mellett pihent meg, és ivott a kút vizéből.

A szent király kultuszának erősödését újabban jól tükrözi, hogy 2010-ben szobrot emeltek a tiszteletére.

II.24. Ócsa (Pest megye, Magyarország)

A. *Településtörténet*

Ócsát az Árpád-kor óta folyamatosan lakják. Nevét 1235-ben említette először oklevél Alza néven. A Szűz Mária tiszteletére emelt premontrei monostora a váradelőhegyi prépostság filiájaként jött létre és 1235-ben már fennállt. A monostor helyén álló bazilika a román stílusú magyar építészet egyik legfontosabb emléke. Balra a tájház, jobbra a premontrei kolostor 1307-ben, szeptember 29-én Károly Róbert király oklevelet is adott ki itt.

B. *Műemlékek kutatása*

A háromhajós, keresztházás, nyugati toronypárral megépült templom munkálatai az 1230-as évek elején fejeződhetnek be. A tatárjárás pusztításai minden bizonnyal érintették a templomot is. A hódoltság idején az 1560-as évek óta fennálló református gyülekezet használhatta a templomot. Hajója ugyan fedetlen volt, de lefalazott főszentélyében tartottak istentiszteleteket.

A Műemlékek Országos Bizottsága a 20. század elején több alkalommal végzett kisebb-nagyobb munkákat a templomban, ezek közül a tornyok egy szinttel történő megemelése volt a legjelentősebb.

C. *Természeti értékek kutatása*

Mocsári és lápi élőhelyek, kőrises éger láperdők, tölgy, kőrís, szil alkotta ligeterdők, üde kaszálók, láprétek jellemzik a tájat. Ritka bennszülött faj a lápos környezetben élő szárazföldi ászkarák, a Kárpátok egyes magasabban fekvő helyein előforduló százlábú, amely európai állományának jelentős része itt él.

D. Néprajzi értékek kutatása (legenda)

Szent László legendájának mindössze két jelenete maradt fenn. Csupán a birkózás és a kun megölése ismerhető fel a kopott, nagyon hiányos képmezőn. Figurális ábrázolásai mellett figyelemre méltóak pillérfejezeteinek és diadalívének középkori színezései is. Egyes kutatók a freskók megfestését a 13. század utolsó negyedére, mások az 1300-as évek elejére keltezik.

II.25. Ördöngösfüzes (Kolozs megye, Románia)

A. *Településtörténet*

A középkori Doboka vármegyei település 1230-ban tűnik fel az okleveles forrásokban Fizestelke néven, a falu parókiáját, s így templomát is a pápai tizedjegyzékek 1332-es folyama említi először. A faluról kevés a történeti forrás: a bálványosvári királyi uradalomhoz tartozhatott, 1520-ban pedig Márton nevű papját említik. A település a 16. század közepén térhetett át a református vallásra.

B. *Műemlékek kutatása*

A kis templom tömege, a téglalap alakú hajó és a négyzetes szentély jellemző a környék Árpád-kori falusi templomaira, és a 13. századra, inkább a második felére keltezik az épületet. Ebből az időszakból a déli hajófalán fennmaradt három román kori ablak kökerete és a belsőben a félköríves diadalív, s talán ekkor készült a szentélyben a szentségtartó és a kegyesertartó fülke is. A talpas kereszttel díszített sírkőlap, amelyet a hajó déli falába utólagosan befalaztak, a 14. század végére keltezhető.

A szentélyt a 15. század közepén beboltozták, s az azóta beomlott boltozat gyámkövei még mindig a helyükön vannak, míg a zárókövét a 2015-ös helyreállításkor találták meg a szentély déli falában.

C. *Természeti értékek kutatása*

A táj nagyon heterogén összetételű, mert több természetes élőhelyet is magában foglal: vizes területeket, legelőket és lombhullató erdőket cserjés szegélyekkel. A falutól mindössze 9 km-re, délnyugatra található a Csukás-tó (Széki-tó) Natura 2000-es természetvédelmi terület (ROSCI0099), amely a tó vízfelszínét és a tavat körülvevő nádist öleli magába. A Csukás-tó az

ország egyik legmélyebb természetes tava. Erdélyben az egyetlen tó, amely nincs kitéve káros emberi tevékenységeknek, és amelyen úszó nád is keletkezik. A tóban, miként a neve is utal rá, nagy mennyiségben megfigyelhető ragadozó halfajunk, a csuka (*Esox lucius*).

D. Néprajzi értékek kutatása (legenda)

A templom egyik legértékesebb emléke a 14. század elején keletkezett. A magyar szent királyok ábrázolása nem túl gyakori a középkori falkép festészetünkben, Erdélyben csupán három példát ismerünk Hátszegről és kettőt Biharból, s úgy tűnik, hogy az ördögösfüzesi az első ismert emléke e témának Belső-Erdélyből. Az analógiák alapján az ördögösfüzesi déli alak rövid szakállával leginkább Szent László ábrázolásait idézi fel.

II.26. Püspökfürdő (Bihar megye, Románia)

A. *Településtörténet*

A fürdőhely a Királyerdő nyúlványát képező Somlyó-hegy alatt, a váradelőhegyi konvent által alapított Harangmező és Hévjó falu határán alakult ki, legkésőbb a 14. században. Püspökfürdő és Szent László kapcsolatának alapja egy, a vízfakasztás csodája köré épülő legendai hagyomány, mely szerint a seregei élén erre járó király megszomjazott, és víz után kutatva lova véletlenül felrúgott egy követ, ami alól forrásvíz tört elő. A ma Pecze-patakként ismert hévizű vízfolyás középkori neve Hévjó volt, s ezt a nevet kapta a forrás szomszédságában megtelepült falu is. Az egyik legkorábbi, a fürdőt említő adat VII. Ince pápa 1405. évi oklevele, melyben bűnbocsánatot engedélyez a Nagyvárad melletti, Szent László királyról elnevezett melegfürdőnél levő szegények kórházának, a kápolnáját gyónás céljából bizonyos ünnepeken fölkeresők és a fenntartásához hozzájárulók számára.

B. *Műemlékek kutatása*

Miután a fürdőkultúrájukról híres törökök 1660-ban elfoglalták Váradot, „Szent László gyönyörűséges bányáiban” az épületek egy részét épen hagyták, nyilván saját használatukra. A hódoltságot követően, 1696-ban Benkovich püspök kezdte el újbóli kiépítését. Ekkor már Szent Lászlót ábrázoló köztéri szobor is állt Püspökfürdön. A későbbiekben szinte mindegyik váradi püspök tett a fürdő fejlesztéséért: 1842-ben Lajcsák Ferenc püspök az emeletes István szállót, majd Szaniszló Ferenc az Amerika Szállót építtette fel. Előbbi, az 1883-ban Lipovniczky püspök által emelt új kápolna, valamint a Schlauch Lőrinc gyógyépületéből átalakított Kaszinó ma is áll.

C. Természeti értékek kutatása

Püspökfürdő központjától 2-3 km-re, északi irányban található a Pece-tó, amely 1932 óta védett terület. A termálvizű tó, amely még a leghidegebb téli napokon is 30 Celsius fokos hőmérséklettel büszkélkedhet, élőhelyül szolgál a nílusi tündérrózsának (*Nymphaea lotus*).

Püspökfürdő közelében található Betfia település, amely körül egy nagy természetvédelmi terület helyezkedik el, a Betfia élőhely védelmi terület (ROSCI0008). Többnyire egy összefüggő erdőből áll – a védett terület otthonául szolgál a magyar futrinkának (*Carabus hampei*), amely Európa-szerte fokozottan védett faj.

D. Néprajzi értékek kutatása (legenda)

A Nagyváradhoz közeli gyógyforrás már a kora középkorban összekapcsolódott a lovagkirály nevével. Arra is vannak adatok, hogy utóbb sokan emlegették hálával e fürdőt.

A Szent László-fürdő gyógyító erejének hitét a váradi sírnál tapasztalt csodás gyógyulások hagyománya is élte. Ilyen a gyógyforrás eredetével kapcsolatos történet, amelyet a néprajzkutatók a bihari szájhagyományból, és a fürdőt a Királyhágón túli területekről felkereső magyaroktól több változatban lejegyeztek: „Amint Szent László egy alkalommal a kíséretével elindult vadászni a festői szépségű Várad melletti erdőségbe, megpillantott egy gyönyörű szarvast. A lovával utána eredt és addig kergette, amíg egyszer csak a lovának a hátulsó lába lesüllyedt. Mindnyájan megijedtek, mert amikor a ló kihúzta a lábát, olyan forró gyógyvíz tört fel, hogy csodálattal majd oda meredtek. Akik a forrásban megfürödtek, mindjárt meggyógyultak. Akik mankóval mentek a csodaforráshoz, eldobhatták a mankójukat. Azóta világhírűvé vált e csodaforrás vize.”

II.27. Sepsibesenyő (Kovászna megye, Románia)

A. *Településtörténet*

A Sepsiszentgyörgytől délkeletre, a Csente-tető alatt fekvő falu nevét legkorábban a pápai tizedszedők jegyezték fel 1332-ben. Nevéből ítélve úgy tartják, hogy a besenyő népcsoport idetelepítésével jött létre. Közigazgatási szempontból Maksa községhez tartozik.

B. *Műemlékek kutatása*

A Babós-Forró kúria egészen a '90-es évek elejéig a Forró család tulajdonában állt, ekkor vásárolta meg tőlük a holland Sieste van der Laan. Az épület a mesterségesen duzzasztott Besenyői-tó partján helyezkedik el, szimpla téglalap alaprajzú, duplatetejű, klasszicista díszítésű.

C. *Természeti értékek kutatása*

Sepsibesenyőt, a Besenyő-patak menti falucskát, a Bodoki-hegység nyúlványai övezik. A különleges madárvédelmi területet 21 madárfaj érdekében jelölték ki. Fontos populációit figyelhetjük itt meg a ragadozó madarak közül például a darázsölyvnek (*Pernis apivorus*), illetve a békászó sasnak (*Aquila pomarina*). Az utóbbi ritka, veszélyeztetett faj, világállományának 22%-a Romániában költ, legnagyobb része Erdélyben.

D. *Néprajzi értékek kutatása (legenda)*

Besenyőn a templomhajó északi hosszfalán a Szent László legenda teljes képsorát sikerült napvilágra hozni, az alatta megfestett más témájú képekkel együtt.

II.28. Somlyóújlak (Szilágy megye, Románia)

A. Településtörténet

A Kraszna völgyében, Szilágysomlyótól mintegy hat kilométerre fekvő Újlakot első okleveles említésében Wathasomlyo birtok részeként írják be 1259-ben, miután egy évvel korábban a Csolt nemzetségbeli Watha fia Watha, és Dénes fia Pousa, e birtokbeli örök részüket Rátót nembeli Roland nádornak és Pok nembeli Móric mesternek, a királyné udvarbírójának eladják. A Kraszna vármegyei birtokot, mely a középkor folyamán szinte mindvégig a somlyói várbirtok része maradt, Móric utódai, Meggyesalji Miklós erdélyi vajda (1277, 1315–18), majd ennek fia, Móric öröklék, akik Újlakot hűségükért familiárisaiknak, Sudachnak és fivérének, Miklósnak adták.

A 19. században a Rhédei, Toldalagi és Károlyi grófi családok is bírtak benne részbirtokokkal.

B. Műemlékek kutatása

A somlyóújlaki református templomra már a 19. században felfigyeltek a szakemberek, mivel az itt látható Árpád-kori építészeti elemek egy 13. századi templomot sejtetnek. Tornya és hajója őrzi a romanika stíluselemeit, szentélye viszont egy 1866-ban kiütött tűz miatt leomlott, és barokk stílusban, félköríves alaprajzzal újjáépítették.

A hajóban egy olyan dupla sírra bukkantak a kutatók, amelyből egy aranyozott, ezüstszállal font markolatú szabja került elő. A sírban egy férfi és egy nő nyugodott, nemesi díszes, aranyszállal varrt ruhákban, a nő gazdagon díszített pártában. Azonosításukban a 16. századi írott források segítenek, amelyekben említik a Sutak-Újlaki családot, így valószínűsíthető, hogy a sírban e család tagjai fekszenek.

C. Természeti értékek kutatása

Somlyóújlaktól négy kilométerre délre található a somlyócsehi védett terület, amely 2000 óta élvez országos szintű védettséget. A Kraszna folyó völgyében fekvő, összesen 18,2 hektáros terület nagyon gazdag különböző gerinctelen-, hüllő-, kétéltű- és madárfajokban.

D. Néprajzi értékek kutatása (legenda)

A 2012-ben történt műemléki helyreállítás során a templom északi falán egy több jelenetből álló falkép nagyon apró és alig kivehető részletei kerültek elő. Az egyetlen értelmezhető fragmentum azonban kulcsát képezi az azonosításnak: ez a Szent László legendából ismert lenyakazási jelenet töredéke, melyen a kun megmarkolja a király vértezett borított lábszárát, ahogyan azt a bögözi falképen is ábrázolták. Művészettörténetünk nagy vesztesége, hogy a Szilágyságból ismert nagyon kisszámú középkori falkép egyikeként a somlyói csupán ennyit őrzött meg az eredeti freskóegyüttesből.

II.29. Somogyvár (Somogy megye, Magyarország)

A. *Településtörténet*

A középkorban Somogyvár vármegyei székhely volt, virágkorát a 13–14. században élte. Temploma kéttornyos, román stílusú bazilika volt, déli kapuja valószínűleg az első békés kapuzat Magyarországon. Kerengője kora gótikus építészetünk jelentős emléke.

Somogyvár története elválaszthatatlan a monostortól, a település 18. századi újjászületésében is fontos szerepet játszott: elhordott köveiből építették a barokk Széchenyi-kastélyt és a Szent László tiszteletére szentelt plébániatemplomot. Az elképzelés, hogy Szent László sírhelye lett volna itt, nem valószínű. Esetleg szentté avatása után, váradi sírjától hoztak ide tőle testereklyét.

B. *Műemlékek kutatása*

A régészeti kutatások során több mint 2000 faragott kőtöredék került elő. Ezek stílusa és feltételezett elhelyezkedése alapján lehet valamelyest rekonstruálni a monostor építéstörténetét. Az ásatásokból előkerült leletek közül a legszebb egy hatalmas, 50 cm magas, 15. századi üvegserleg, mely a Magyar Nemzeti Múzeumban tekinthető meg. Érdekes még egy ismeretlen funkciójú, térdeplő heroldot ábrázoló, kisméretű gótikus bronzszobor, mely ma már a Rippl-Rónai Múzeumban van kiállítva.

C. *Természeti értékek kutatása*

A közelben fekvő Somogyvári Kapuvár-hegy természetvédelmi oltalom alatt áll. A közel harminchektáros terület legfőbb feladata a honfoglalás kori emlékek őrzése, de emellett cél a természeti értékek, valamint a tiszta vizű Szentescica forrás megóvása is.

D. Néprajzi értékek kutatása (legenda)

A somogyvári monda szerint amikor a jó lövő hírében álló Szent László a Balaton déli mellékén vadászott, egyszer csak egy gyönyörű szarvast pillantott meg. Kapta a nyilát, hogy lelője a nemes vadat, de a szarvas azon nyomban átváltozott angyallá és azt mondta: „Ne lőj, vitéz király, engem az Isten küldött! Őseid birtokán, a somogyvári dombon, ottan építs templomot!” A csodás jelenés hatására Szent László nemsokára egy hatalmas kolostort alapított Somogyváron. A közeli Ordacsehiben e monda egy olyan változatát jegyezték fel, hogy a vadászó Szent Lászlónak megjelenő szarvas teljesen fehér színű lett, majd az agancsának tíz-tíz ága megannyi égő angyalszárnnyá változott át. Az angyallá változó szarvas e mondaváltozatban azt is közli Lászlóval, hogy az ott építendő templomban fogják majd eltemetni, ha Isten magához szólítja őt.

II.30. Szabolcs (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, Magyarország)

A. *Településtörténet*

A Tisza partján fekvő Szabolcs helynév puszta személynévből keletkezett magyar névadással. A helység eredetileg királyi birtok volt, melyet a tatárjárás (1241) után eladományoztak. 1092-ben Szabolcs városában tartották I. László király elnöklete alatt azt a zsinatot, amelynek határozatait László I. törvénykönyve néven ismerjük.

A török pusztítás és a kuruc-labanc harcok miatti elnéptelenedés következtében a 18. század első évtizedeiben ruszin családokat is telepítettek ide. A település szerkezetének kialakulását a Tisza kanyarulata és a földvár határozta meg.

B. *Műemlékek kutatása*

A szabolcsi vár alatt álló, ma református templom egésze lapos, a hajó sarkait faragott kövekből rakták ki. A hajó minden oldalán jól látható a kiugró lábazat. A hajót a déli oldalán az eredetiek helyén kialakított négy, újabban bővített ablak világítja meg. A keleti oldalon a hajóhoz széles, félköríves szentély csatlakozik, melynek egyetlen, délkeleti ablaka is az előzőkkel azonos kialakítású.

C. *Természeti értékek kutatása*

A Tisza folyó mellett fekvő ősi település nemcsak történelmi emlékekben gazdag, hanem természeti értékei is sokfélék. Magyarország második legnagyobb folyója sok madár számára nyújt fészkelő- és táplálkozóhelyet, de vonulási útvonalként is fontos szerepet tölt be. A közelben található szakadófalak, melyek a folyó építő és romboló munkája során főként a kora tavaszi áradások idején jönnek létre, több száz madárnak biztosítanak fészkelési lehetőséget.

D. Néprajzi értékek kutatása (legenda)

A település arról híres, hogy a legenda szerint itt tartotta I. Szent László az ún. szabolcsi zsinatot, amelynek egyházi rendelkezései a király első törvénykönyveként maradtak fenn. A település temploma már a 11. század végén állt, erre a Szabolcs városában 1092-ben I. Szent László király elnökletével megtartott „szent zsinat” a bizonyíték, ahova az ország főpapjai, előkelői is elkísérték a királyt.

II.31. Szacsva (Kovászna megye, Románia)

A. Településtörténet

Az írásos dokumentumok először 1567-ben említik a falut, amikor is a nevét Zachwa formában jegyezték fel. A középkori egyházszervezetben a falu a sepsi kerülethez tartozhatott, oda való besorolását őrizte meg a 16. századtól a református egyházmegyében is. 1921-ben nyolc másik egyházközséggel együtt a szacsvait is az orbai egyházmegyéhez csatolták. Korábban Szacsva volt az anyaegyháza Egerpataknak és Sepsimagyarosnak.

Közigazgatásilag ma Réty községhez tartozik. A köztudatban máig is él a szacsvai vár emléke, amelyről a régiek nem sokat tudtak, csak annyit, hogy a „... vár körül nagy kiterjedésű rengeteg erdők voltak. Messze a falutól, a Bodzafordulói-hegyekben emlegetett várról a mai régészek véleményét idézhetjük: »A szacsvai várat, amelyről nem rendelkezünk semmilyen okleveles adattal, sem pedig a területéről származó középkori régészeti lelettel, egyelőre csak a bizonytalan korú és rendeltetésű középkori várak közé sorolhatjuk.«” (Bordi Zsigmond Lóránd)

B. Műemlékek kutatása

Kissé megfeledkezett a történetírás Szacsváról, nevét csak a XVI. század derekán említik, holott a dombot koronázó protestáns templom északi falának vakolata alól a kunokkal verekedő Szent László királyunk tekint le a ma emberére olyan falképről, amely a XIV. században már létezett. A közelmúlt kisebb földingásai azonban éppen elegendőek voltak ahhoz, hogy láthatóvá váljanak az épület nyugatra néző, de későbbi bővítés eredményeként születő részének repedései. Így a templom mentése újból anyagiakat, sürgős beavatkozást igényel, annál is inkább, mert műemlékké teszi az 1791-ben készült falfreskója és a vidék egyik legszebb késő reneszánsz kori kazettás mennyezete.

C. Természeti értékek kutatása

A településtől nem messze csörgedező, a Felső-Háromszéki-medencét az Alsó-Háromszéki Szépmezőtől elválasztó Feketeügy bal partján fekszik az Orbán Balázs által Háromszék Szaharájaként emlegetett Rétyi Nyír természetvédelmi terület. Egykoron a folyó maga hordta ide és rakta le a homoktömeget, melyből később a szél buckákat és szélbarázdákat formált. Ezek jó része mára már nem hasonlatos az Orbán Balázs leírásában szereplő szabad homokbuckákhoz.

A terület névadója és jellegzetes fafaja a közönséges nyír (*Betula pendula*), mely lecsüngő ágaival és fehér törzsének papírszerű szalagokban leváló külső kéregrétegével magára vonzza az arra járók figyelmét. A nyírfák lombjainak árnyékában, a homokbuckákon számos növényritkasággal találkozhatunk. Ilyenek a védett fajként nyilvántartott vidrafű (*Menyanthes trifoliata*) és a tőzegeper (*Potentilla palustre*). A talajvízszint emelkedésével a buckák közt kéklő tócsák keletkeznek, melyeknek vizeit békalencsefélék és békatutaj (*Hydrocharis morsus-ranae*) fedi. A tócsák vizében zsákmányt várva lapul egy különleges rovaremésző növény, a vízikerek (*Aldovandra vesiculosa*), a júniustól szeptemberig virágzó fehér tündérrózsa (*Nymphaea alba*) társaságában. Élénkvörös színével hívja fel magára a figyelmet a szintén rovarokra vadászó kereklevelű harmafű (*Drosera rotundifolia*).

Az idelátogatókat tavasztól ősziig dalok széles repertoárjával fogadják az énekesmadarak. Időnként bőjtő récék (*Anas querquedula*) és tavaszi madárvonulás idején búbos (Vanellus vanellus) is megfordulnak itt. A nagy számban jelen levő tócsák kitűnő élőhelyet biztosítanak számos kételtűfaj, köztük a mocsári béka (*Rana arvalis*) számára, amelynek hímjei szaporodási időszakban azúrkék nászruhát viselve teszik színessé a tócsák vizét.

A környéken zajló egyre intenzívebb emberi tevékenység, a terület beépítését célzó tervek jelentős mértékben veszélyeztetik az itt otthonra lelő számos ritka és esetenként védett növény- és állatfaj egyedeit. Emellett a valamikor díszfaként ültetett, eredetileg nem őshonos akác, mára már a terület egy részét összefüggő akácospórák borítva, számos őshonos faj egyedeit kiszorítva eredeti élőhelyükről szintén jelentős zavaró tényezőként tartható számon.

D. Néprajzi értékek kutatása (legenda)

A templomban 2000 augusztusában feltárt falkép a középkori magyarországi falfestészet sajátos ikonográfiai témájának, a Szent László-legendának az ún. Üldözés-jelenetéből

megmaradt részlet. A töredék a szent király glóriával övezett koronás fejét őrizte meg a leányrabló, menekülés közben visszanyilazó, főveges kun ábrázolásával együtt. Az eddig feltárt részlet alsó peremén a kun mögött, az elrabolt lány hajfonattal takart homlokából, szemöldökéből láthatunk néhány vonalat. A két párbajozó hős közé nagyméretű lombos fát festett a művész. A jelenet töredékessége ellenére igen gazdag a részletek és utalások tekintetében, pl. László király glóriája körvonalán – a szent király sebezhetetlenségére utalva – kettétörnek a kun nyílvesszői, a két ellenfél, miközben egymással küzd, fölfelé tekint, ugyanarra a pontra, ahol a jórészt elpusztult falfelületen egy ruharedő alsó foszlányai sejlenek. A ruharedő vagy egy angyal-, vagy egy Madonna-ábrázolás töredéke lehet.

II.32. Szalacs (Bihar megye, Románia)

A. Településtörténet

A falu neve a szláv nyelvben sólerakóhelyet jelent, nem véletlenül, ugyanis sokáig jelentős szerepet játszott az Erdélyből Szolnok felé zajló sókereskedelemben, és ez vezetett felemelkedéséhez is. Szalacs legkésőbb a 13. század elejétől sókamaraközpont volt, ennek jövedelméből II. Endre király 600 ezüst márkát rendelt híveinek járadékul. Lakói valamikor 1236 előtt Szatmár városához hasonló kiváltságokat nyertek el királyi adományként, ami bizonyos fokú önkormányzatisággal járt együtt. A látványosan induló önállósodásnak és a korai mezővárossá fejlődésnek némiképp azonban gátat vetett az a tény, hogy magánföldesúri joghatóság alá került: Mária királynő a települést a 14. század végén eladományozta Gerebenechi Szemere bán özvegyének és gyermekeinek, nem sokkal később, 1407-ben Luxemburgi Zsigmond a váradi káptalannak adta, a felesége emlékére tett misealapítvány költségeinek fedezésére. Vámja, sókamarája és kézművesei továbbra is biztosították a település mezővárosi rangját, lakosainak nagy százaléka foglalkozott szőlőtermesztéssel. Az 1552-ben mintegy száz telek után adózó Szalacs a váradi püspökség megszűnése után, 1557-ben a sziléziai származású Warkoch család birtokába került és maradt a 17. század elejéig. A hódoltság után Csáky István és Wesselényi Pál is szereztek birtokrészeket benne, majd a falu ismét a káptalan tulajdonává vált. A 18. század végére mintegy 2500 lakosa volt Szalacsnak, katolikus plébániatemploma 1792-ben épült, a középkorból maradt református templom közelében. 1804-ben országos és heti vásár tartására szerzett jogot. A 19. század végére több mint háromezer lakossal rendelkezett, zöme református, mintegy harmada katolikus volt.

B. Műemlékek kutatása

A szalacsi Szent László-hagyományok valószínűleg középkori eredetűek és kontinuusak a reformáció előtti folklórhagyományokkal, akárcsak a szintén bihari Püspökfürdő vagy a Torda-vidéki hagyományok esetében. Bihar megye északi peremén nyilvánvalóan a nagyváradi kultuszhely kisugárzásaképpen létesült e lokális hagyománykör, és annak leghangsúlyosabb

elemeként a forrásfakasztás mondája. E helyi történet a vonatkozó hagyományok archaikusabb rétegét képviseli, ugyanis a szalacsi népi elbeszélések szerint nem maga Szent László király fakasztja a forrást szomjazó katonái számára, hanem a lova patája nyomán tör fel az éltető víz.

C. Természeti értékek kutatása

Bihar megye északi részén, az Ér-síkságon található Szalacs község. A települést a Szalacs-Székelyhídi dombvidék és az Ér folyó egykor lápos-mocsaras vidéke öleli körül. „Az Ér nagy, álmos, furcsa árok, / Pocsolyás víz, sás, káka lakják”, írta Ady. Ez a táj szabta meg a helyiek életvitelét és a táj ökológiai adottságait is. Az Érmellék ősi jellegét a mocsárvilág, az ártéri erdők és az égerlápok adták. Sajnos a 20. század második felében megművelhető területek létrehozása végett lecsapolták az egykori buja növényzetű területeket. A vizes élőhelyek száma leszűkült, a mostani síkságon leginkább mezőgazdasági területek dominálnak. A még megmaradt természeti értékek védelméért létrehoztak két közösségi jelentőségű Natura 2000-es természetvédelmi területet. Az egyik az Érmellék (ROSCI0021) kiemelt jelentőségű élőhelyekkel, mint amilyen a mészkedvelő üde láp- és sásrétek, erdősztyeppptölgyes maradványok; illetve olyan jelölő fajokkal, mint a magyar csenkesz (*Festuca vaginata*) és a magyar kökörcsin (*Pulsatilla pratensis*), homokpusztagyepek bennszülött (endémikus) fajai.

A magyar kőris (*Fraxinus angustifolia* ssp. *pannonica*) keményfás ligeterdők jellemző fája, jelentős szerepet játszik a síkvidéki égerlápok kialakításában is. Előfordul itt még a kiskécske (Cirsium brachycephalum) és a homoki nőszirm (Iris humilis ssp. *arenaria*). A másik terület 26 madárfaj megóvásáért a Nyírség–Érmellék (ROSPA0016) különleges madárvédelmi terület. Világszinten védelemre szorul az itt megtalálható kerecsensólyom (*Falco cherrug*), szalakóta (*Coracias garrulus*), kék vércse (*Falco vespertinus*), és az Európai Unió szintjén védettek a vörös gém (*Ardea purpurea*) és a bölömbika (*Botaurus stellaris*). Egész Nyugat-Romániában csupán itt figyelhető meg egyetlen populációja az ugartyúknak (*Burhinus oedicnemus*). A fehér gólyának (*Ciconia ciconia*) pedig jelentős populációja található itt. A halak közül a pócfélék egyedüli európai képviselője a nagyon különleges lápi póc (*Umbra krameri*), amely kifejezetten a mocsaras területeket kedveli. A természetvédelmi terület a faluból könnyen megközelíthető földutakon, jártunkban-keltünkben sokféle szőlőültetvényekkel is találkozhatunk, amelyek utalnak a falubeliek fő mesterségére is.

D. Néprajzi értékek kutatása (legenda)

Mint a monda legkorábbi helyi feljegyzése említi: „Szent László kútja a Cserge-domb oldalában van. Szent László király vágatott a lovával, és a lova lába belesüllyedt a földbe. Azon a helyen forrás keletkezett. A katonák kiásták és megkeresztelték. A király katonái ezt a kutat szerették legjobban.” E forrás, bokrokkal benőve, manapság is megvan Szalacs déli szélén, az Ottományba vezető országúttól néhány méterre. A közelében – ugyancsak a szalacsi határban – található Nagyhalomról (Szent László halmáról) pedig az a monda él a helyi néphagyományban, hogy azt a szent király katonái csajkáikkal hordták össze.

II.33. Székelydália (Hargita megye, Románia)

A. *Településtörténet*

Székelydália Székelyudvarhelytől 22 km-re délre, az Ége-patak völgyében fekszik. A falu nevének eredetére utaló monda szerint egykor tündérlányok jártak a tájon – Klára, Dála, Ramocsa –, és mindhárman a környék egy-egy varázslatos táján alapítottak otthont. A középső számára különösen kedves volt ez a vidék, s többször vissza is tért erre a helyre, a település így kapta nevét Dáláról.

B. *Műemlékek kutatása*

A mai várfallal kerített templom a falu és a környék legmeghatározóbb épülete. Építését a 14. század első felére teszik, sőt feltételezik, hogy a 13. század fordulóján már megvolt. A templom körül 12. századi temetkezések nyomait találták meg, ez egy korábbi, román kori épület létezésére is utalhat. Ebből a korból való ugyanis a hajó, mely akkoriban még boltozott volt, később bordás mennyezetet kapott. Falfestményei közül legjobban a szentélyboltozat 1500 körüli, élénkzöld alaptónusú, indadíszítésű részei maradtak fenn. A 20. századi terepbejárások-leletmentések innen is hoztak jelentősebb kályhacsempe-töredékeket.

C. *Természeti értékek kutatása*

Nevezetes a település közelében fekvő hegy, növényzeti tekintetben, mert annak felszínét teljesen ellepi a ramócsavirág (gyalogborostyán, daphne kneoron), mely ilyen nagy mennyiségben sehol a világon nem tenyészik. Májusban virágzik, akkor a bíborpirostól minden színben, váltakozó színpompában tűnik fel az egész hegy.

D. Néprajzi értékek kutatása (legenda)

A templom őrzi a Szent László legenda egyik falképen ábrázolt darabját.

A feltárás során olyan építészeti elemek kerültek elő a templomban és körülötte, amelyek arra engednek következtetni, hogy az épület a 12. és 19. század között hét beavatkozási szakaszt élt meg. 13–14. század fordulójára ezek az Árpád-kori kis templomok már szűkösen bizonyulnak az egyre növekvő közösségek számára, ezért bővíteni kezdik azokat. Székelydálya temploma ekkor kap egy bővített, sokszögzáródású, támpilléres szentélyt és sekrestyét, melyet aztán a 15. században tovább bővítenek.

II.34. Székelyderzs (Hargita megye, Románia)

A. *Településtörténet*

Székelyudvarhelytől 21 km-re délnyugatra, a Nagy- (vagy Lok-) patak völgyében, magas domborok közt fekszik. Neve a szláv Drž személynévből származik. 1334-ben Ders néven említik először a pápai tizedjegyzékben, a Székelyderzs elnevezést az 1760-as évektől használják. A hagyomány szerint a régi falu a Pénzes-dűlőben volt. A tatárjárás elpusztította a falut, akik túléltek, a település mai Felszeg részére költöztek át. Az addig itt élő szászok meghaltak vagy elköltöztek, helyükre szabad székelyeket és jobbágyokat telepítettek.

B. *Műemlékek kutatása*

Nemesi családok is éltek a faluban – a Petkyek címere látható a templom boltozatának egyik zárókövén, akik az 1600-as évek elején támogatták az elpusztult harangok helyettesítését és a megrongálódott templom javítását. Itt található az egyetlen magyar vonatkozású romániai műemlék, amely az UNESCO világörökség része is – az unitárius templom.

C. *Természeti értékek kutatása*

Az Európában ritkaságnak számító, öreg fákkal meg pocsolyákkal tarkított kaszálók és legelők a hagyományosan gazdálkodó emberek keze munkáját dicsérik. A kisléptékű, mozaikos gazdálkodásnak köszönhetően magas diverzitású vadvirágos rétek jöttek létre. A 12. századtól használatos fás legelőket változatos szerepükért és szépségükért értékelik az itt élő emberek. A legelőkön itt-ott elhelyezkedő öreg fák árnyékot meg táplálékot biztosítanak az állatoknak és embereknek egyaránt. A már korhadófélben levő fák számos rovarnak nyújtanak otthont. A kis

tócsákat, pocsolyákat a bikák és bivalyok tartják fenn, melyekben védett béka- és gőtefajok élnek. Ilyen gazdag, változatos fajkészlettel rendelkező fás legelőket Európa-szinten már csak itt találhatunk meg. Ezeket a tündérmesékbe illő, ember és természet harmóniáját képviselő tájakat védi a Derzstől néhány kilométerre kezdődő Segesvár–Nagy-Küküllő Natura 2000-es élőhelyvédelmi terület.

D. Néprajzi értékek kutatása (legenda)

Székelyderzs azon kevés székelyföldi település közé tartozik, ahol a falképciklus keretében ábrázolt lányszabadítás története bekerült a helyi szájhagyományba is, ugyanis több szövegváltozatát is feljegyezték – igaz, csak a freskók 19. század végi feltárását követően. Azonban, hogy a falu népének unitáriussá válásával a Szent Lászlóval kapcsolatos népköltészeti hagyományok is tovább éltek, arra a székelyderzsi Lászlóhegye/Szent László hegye határrész figyelmeztet, valamint az a mondafoszlány, miszerint e magaslat arról kapta a nevét, hogy amikor Szent László e vidéken járt, onnan érkezett be a községbe.

Székelyderzs környékén esett szerelembe három szép tündérlány. Az idősebbikről kapta nevét a Klára-kútja, a második lány pedig Dálya falu névadója. A legfiatalabb tündért Ramocsának hívták: léptei nyomában ramocsavirágok nőttek. A legenda Székelyderzs legfontosabb természeti kincsét őrzi, amely meghatározó turisztikai látványossága a falunak (Ramocsa domb).

II.35. Tereske (Nógrád megye, Magyarország)

A. Településtörténet

Tereske Árpád-kori település. Nevét 1219-ben említette először oklevél *Triskai* alakban írva. Tereskének már a tatárjárás előtt is voltak lakosai. A 16. század közepén török terület volt: 1562-1563-ban Hasszán bég, Rusztem pasa helytartója, 1583-1584-ben pedig Musztafa bin Abdullah, esztergomi lovas vitéz, 1584-1585-ben Mohammed Juszuf, a nógrádi tűzérek főnöke, 1592-ben pedig Behrem bin Abdullah, nógrádi tűzértizedes hűbértoka volt. 1593-ban szabadult fel a megszállás alól. A 18. század első felében a Frideczky család birtoka volt, 1770-ben Frideczky Tádé, Frideczkyné szül. Farkas Anna, Frideczky Róza, Balczer József, Bory István és a Jeszenszky család volt a birtokosa. A községbeli úrilakok közül a Pápa Zsigmond és Angyal Hermin házainak alapjai még a középkorból valók. Az 1710 január 22-én Romhánynál lezajlott ütközet kiterjedt a község határára is. Az itt elesetteket a Dennek-pusztához tartozó erdőben hantolták el. 1866-ban nagy kolerajárvány pusztított a településen. A 20. század elején Nógrád vármegye Nógrádi járásához tartozott.

B. Műemlékek kutatása

Az 1968–71. között végzett műemléki helyreállítás során öt fontos építési periódust különítettek el. Első időszakában egyhajós, egyenes szentélyzáradékú, torony nélküli épület lehetett, melyet a 12. század közepén emelhettek. A 12. század végén, a 13. század elején építhették fel nyugati toronypárját, amely nem szokványos módon a hajó északi és déli falához kapcsolódott. Minden bizonnyal ebben a periódusban készült el a templom déli oldalához kapcsolt kolostor is. A monostor minden bizonnyal a 15. század második felére lassan elnéptelenedett. 1485-ben Bajoni István váci kanonoknak, a monostor kommandátorának pápához írt leveléből tudjuk, hogy a tűz által elemészített temploma összeomlott.

C. Természeti értékek kutatása

Az idős fák, szétterülő cserjék sok madárnak nyújtanak otthont. Gyakran megfigyelhető a fekete rigó egy-egy példánya, ahogy a bokrok alatti avarban táplálék után kutat. A tél vége felé már messziről hallható a harkályfélék kiabálása, dobolása. A nagy fakopáncs évente egyszer költ, fészket élő vagy kiszáradt fába ácsolja. Főként hernyókkal, hangyákkal és bogarakkal táplálkozik, de a hideg időben elfogyasztja a gyümölcsöt és egyéb terméseket is. A szén és a kék cinege hasznos tagjai a park állatvilágának, tavaszhozó énekük mellett, táplálkozásuk során sok, a lombot károsító hernyót elfogyasztanak. Az erdei fülesbagoly kedveli a koros fák alkotta ligetes élőhelyeket. Fészkelési időszak kezdetén hangos a nászrepülésük, később jellegzetes hangjuk árulja el a jelenlétüket.

D. Néprajzi értékek kutatása (legenda)

A település közepén álló ódon térhatású középkori templomban látható Nógrád megye ez idáig egyetlen Szent László-falképciklusa, amelynek képi világát áthatja egyfajta markáns népi hangulat. A falképciklus középső részén megfestett, stilizált levelekkel ékes fa, egyes értelmezések szerint a honfoglalás előtti hitvilágból tovább élő mitikus világfával rokonítható, az egymásra festett lovak pedig valószínűleg a táltosküzdelem hiedelmének az emlékét őrzik. Legalább ilyen érdekes az elrabolt lány ábrázolása is, aki a falképeken egyszerű mintájú, „csángó” típusú hosszú ingben látható. Ebből is kitetszik, hogy a festő a legenda népi változatát ismerte. További sajátosság a lefejezés jelenetében, hogy a kun imádkozva térdel a király előtt, miközben a lány éppen a halálos csapásra készül.

II.36. Torda (Kolozs megye, Románia)

A. *Településtörténet*

Helyén egykor a dák Dierna, majd a római Potaissa állott. Már a rómaiak is bányásztak itt sót. A Magyar Királyság megalakulásának elején Torda sóbányászata előtérbe kerül. Az első oklevél, amelyben említésre kerül az erdélyi só I. Géza király 1075-ből származó oklevele, ahol név szerint említik az erdélyi Torda várához tartozó sóvámot, mely az Aranyos folyó mellett van. Az oklevél érdekessége, hogy Torda város és az Aranyos folyó szavak is magyarul szerepelnek a latin nyelvű iratban. Később Torda lesz az összes erdélyi sóbánya adminisztratív, irányító központja, melyet sókamarának, később sóhivatalnak neveztek. Torda vára a 11. század elején már megvolt, és a mai Várfalva feletti magaslaton állott. Maradványai ma is láthatók. A tatárok 1241-ben elpusztították.

1665-ben Torda és Dés városokat a gyulafehérvári országgyűlés nemes városokká nyilvánította. A tordaiak sajátos jogállásukat 1711-ig őrizték meg sértetlenül, attól kezdve kiváltságaikat rendre elveszítették. 1848-ban hivatalosan is megszűnt a nemes városok intézménye Erdélyben

1944-ben véres csata (Tordai csata) zajlott le a magyar-német és szovjet-román seregek között, melyben a magyar-német csapatok egy hónapra megakadályozták a szovjetek előrenyomulását.

B. *Műemlékek kutatása*

A tordai római katolikus templom műemlékké nyilvánított épület Romániában, Kolozs megyében. Számos esetben tartottak itt országgyűléseket; többek között ez a templom volt a helyszíne a vallásszabadság 1568-as kihirdetésének is.

Emellett jelentős műemlékek még az ótordai és az újtordai református templomok is.

C. Természeti értékek kutatása

A Torockói hegység mészköveit évezredekken keresztül mosta a Hesdát pataka. Mély medret vágva magának, egy különleges természeti, majd kulturális értékekkel is rendelkező tájat alakított ki. A Tordai-hasadék ma már Élőhely- és Madárvédelmi terület, illetve országos védettséggel bíró vadrezervátum.

A festői táj, a hatalmas sziklafalak és az alatt bűgő patak számos neves helyi kutatónak szívügye lett. A hasadék egyik különlegessége az itt található 1000 növényfaj – Románia teljes flórájának negyede. Fennmaradtak itt jégkorszaki, fekete-tengeri, pannon és sztyeppi növények is. A sziklák oldalait ritka növények díszítik: a csinos és pusztai árvalányhaj (*Stipa pulcherrima*, *S. pennata*), a magyar nőszirm (*Iris aphylla* ssp. *hungarica*) és az endémikus tordai hölgymál (*Hieracium tordanum*). Egy másik ritkaság a tordai hagyma (*Allium obliquum*), amelynek legközelebbi lelőhelye az Urál hegységben található.

D. Néprajzi értékek kutatása (legenda)

Torda környékén a történeti feljegyzések szerint két búcsújáróhely is kialakult – az egyik ilyen kultuszhely a Tordatúr és Magyarpeterd között fakadó Szent László kútja/Királykútja volt.

Ma már kideríthetetlen, hogy e búcsújárások ösztönözték-e a környékbeli Szent László-mondák kialakulását, vagy a hasadék eredetmagyarázatát már a kora középkor századaiban – úgy is, mint Erdély védőszentjét – összekapcsolták Szent László király személyével. E mondatípus, amelynek előképe a Bibliában lelhető fel (Mózes imájára a menekülő zsidók előtt kettéválk a Vörös-tenger), a magyar folklórban szinte kivétel nélkül Szent László személyéhez kapcsolódik.

A Tordai-hasadék keletkezésének története a különböző populáris híradások és irodalmi feldolgozások által a Kárpát-medence egész területén ismertté vált, a 19. század második felétől az elemi iskolás tankönyvekben is szerepel. A monda szüzseje a következő: egy alkalommal Szent László elszakadt a seregétől, és amint e tájon lovagolt, kunok népes serege vette üldözőbe. A menekülő király Istenhez fohászkodott, és kérése meghallgatásra talált, ugyanis hirtelen a hegy kettérepedt közte és a pogány ellenség között, és a kunok mind a mélybe zuhantak. Egyes mondaváltozatok szerint a hegy már Szent László odaérkezése előtt hasadni kezdett, de ő még át tudta ugratni a megnyíló szakadékot, azonban az üldözői már nem. E monda szerint a hasadék

mélyén nagy számban található kőpénzek is ekkor kerültek oda és kövesedtek meg. Ugyanezen hagyomány szerint a szent király lovának nyomai lennének a hasadék déli oldalán (az ún. Muntye-tetőn) lévő Patkós-kő tetején látható, lópatkó alakú mélyedések.

A Tordai-hasadékkal kapcsolatos Szent László rozmaringfájának mondája is. E hagyomány szerint a hasadékot átugrató király kalapjából kihulló rozmaringszál fogant meg évszázadokkal ezelőtt a szakadék peremén, és fácska formájában azóta is ott tenyészik.

II.37. Tordaszentlászló (Kolozs megye, Románia)

A. *Településtörténet*

Tordaszentlászló a Gyalui-havasok keleti végében, Kolozsvártól DNy-ra fekszik. A település neve, Szent László alakban, először a pápai tizedjegyzékekben jelenik meg. 1332-ben Miklós, 1335-ben Benedek plébános neve szerepel a jegyzékben. Ezen túlmenően a 15. századig semmit sem tudunk a történetéről. A szórványos régészeti leletek tanúsága szerint a késő Árpád-korban már lakott volt. Nem ismerjük, hogy milyen körülmények között nevezték el Szent Lászlóról, azt azonban figyelembe kell venni, hogy a szent király nevét viselő települések közül ez található a legközelebb a kerlési csatával kapcsolatos csapatmozgásokhoz.

B. *Műemlékek kutatása*

Már 1285-ben említi egy oklevél a település Szent László titulusú templomát, a 15. században pedig már Szent László-harangról, illetve a Léta vára felőli hegyen álló Szent László-kápolnáról is szólnak az oklevelek. A helyi határnevek között több – Zarándokok ösvénye, Zarándokok csorgója – szintén a Szent László tiszteletére tartott hajdani búcsújárásra utal. A közeli Léta várának ásatásai során Szent László-alakos kályhacsempék is előkerültek.

C. *Természeti értékek kutatása*

Tordaszentlászló környéke egy másik különlegességet is őriz. Magyarléta felé haladva megtaláljuk az Európa-szinten védett, két kritikusan veszélyeztetett lepkefaj egyikét, a narancslepkét (*Colias myrmidone*). Már csak három európai országban él, Lengyelországban, Ukrajnában és Romániában. Nálunk egy székelyföldi és a magyarlétai előfordulása ismert. Felső,

tűzvörösbe hajló narancssárga szárnyait fekete ív szegélyezi, alsó szárnyoldalukra a sárgászöld szín jellemző. A nőtény szárnyának fekete szegélyeit világos gyöngysorok díszítik. Cserjés legelőkön él, melyeknek védelme igen fontos a lepke megőrzése érdekében. Tápnövénye a zanót (*Cytisusspp.*), erre helyezi rá kis fehéres-rózsaszínes petéit.

D. Néprajzi értékek kutatása (legenda)

A falu határában sétálva pénzszerű kővületeket találunk. A monda szerint Szent László aranyat szórt a kapzsi ellenségnek, hogy a magyarok megmeneküljenek előlük – de a sok arany hamar kővé változott. Azóta is a falu mellett hevernek a Szent László pénzeként ismert „kavicsok”. Ezek a mára már kihalt, *Nummulites* névvel illetett egysejtűek megkövesedett maradványai. A likacsosházúak törzsébe sorolják őket, méretük néhány millimétertől 6 cm-ig is terjedhet.

II.38. Tordatúr (Kolozs megye, Románia)

A. *Településtörténet*

A Kolozs megyei település már az 1200-as években feltűnik oklevelekben, villa Thur néven. Egyes beszámolók szerint kezdetben a völgy bal oldalán feküdt a falu, de a tatárjárás alatt feldúlták és elpusztították. A pápai tizedjegyzékekben 1332-ben említik plébániatemplomát és Mihály papját. II. Rákóczi György visszaszár uralkodásának utolsó éveiben többször is megtámadták Erdélyt a törökök. Csapataik egy része Tordatúhoz közel alakította ki táborát – a kolozsváriak ajándékokat küldtek nekik, Linczig János királybíró, aki ezeket kézbesítette arról számolt be, hogy felgyújtották a falut.

B. *Műemlékek kutatása*

A település forrása mellé a középkorban kápolnát is emeltek, melyet egy okleveles adat szerint a közeli Magyarpeterden birtokos családok a reformáció előtt Szent László napján búcsújárással kerestek fel. Valaha a Hesdát völgye lehetett a környékbeli Szent László-hagyományok legfontosabb szakrális helyszíne és a mondakörnek is elsőszámú kisugárzási területe, hiszen a Kolozsvárt elkerülő kelet–nyugat kereskedelmi út éppen erre vezetett.

C. *Természeti értékek kutatása*

A Tordai-hasadéktól néhány kilométerre helyezkedik el a hasonló szépségű, de természetesebb állapotban fennmaradt, vadabb, mesésebb Túri-hasadék. A Rákos patak eróziós tevékenysége alakította a felszíni formákban gazdag, kimagasló sziklával, boltívekkel és kimosásokkal tarkított hasadékot. Néhol csupasz sziklákat, másutt növényzettel borított falakat láthatunk a másfél kilométeres sétánk alatt. Harminc barlang található a hasadékban, amelyek

háborús időkben védelmet nyújtottak a környék lakóinak. A barlangokat, sziklákat és vízeséseket fantáziadús nevekkkel látták el őseink, némelyeket tündérmesék, legendák öveznek. Könnyen észrevehető a Kutya sziklája, a Szent István-szobor, a katedrális és a Szent László-vízesés.

Növényvilága igen gazdag, a botanikusok körülbelül 500 fajt jegyeznek. Többségük azonos a Tordai-hasadék növényfajaival, bár a különleges mikroklíma számos túri jellegzetességnek mondható növénynek is otthont ad.

D. Néprajzi értékek kutatása (legenda)

Akárcsak Aranyosszéken, a Tordai-hasadék északi és északnyugati oldalán is mondák örökítik meg Szent László emlékét. Noha Szinden és Tordatúron is tudnak a Tordai-hasadék mélyén lévő, Szent László által fakasztott forrásról, e kistájon többnyire a Magyarpeterd és Tordatúr közötti Királykútját emlegetik. E forrást kivált a tordatúriak tartják számon, s a vizét máig faluszerke kivételesen jónak gondolják. A kút eredetével kapcsolatos mondákban Szent László aktív és passzív szerepben egyaránt feltűnik. Valamelyest gyakoribb az a változat, miszerint a víz a szent király tártos lova által fakadt fel (belenyomta az orrát vagy beleütötte a patáját a kőbe), amit a forrás formája, valamint a sziklában látható nyomok a közhiedelem szerint máig is jeleznek.

Feltehetőleg újabb kori a Szent László rozmaringfájáról szóló, jobbra tordatúri folklórgyűjtésekből ismert monda. Ezt a mondát a Tordai-hasadék szélén nőtt fácskához/bokorhoz társítja a néphagyomány, melyről úgy tartják, hogy egy, a király kalapjából kihullott rozmaringszálból fogant meg. E rozmaringfa a tordatúriak szerint még ma is látható a hasadék peremén.

II.39. Tornaszentandrás (Borsod-Abaúj-Zemplén megye, Magyarország)

A. *Településtörténet*

A honfoglaló magyarok a Bódva völgyétől északabbra nem hoztak létre állandó településeket. A 12. század végén még mindig alig lakott, de vadban gazdag terület a király birtokát képezte, igazgatása a tornai erdőispánság feladata volt. A Fekete-erdőnek nevezett vidék központja Torna lett. Ekkor alakult a templomáról Szentandrásnak nevezett falu is, a határában két Kovácsi nevű faluval és Milével. Az utóbbi szénégetőt jelent, s az előbbiekkal azt mutatja, hogy az erdőispánságok igazgatása alatt milyen tevékenységet végző népek éltek.

B. *Műemlékek kutatása*

A templom máig őrzi középkori jellegzetességeit. Két egymás melletti apszisa ikerszentélyt alkot. A hazánkban teljesen egyedülálló megoldás funkcióját sajnos nem ismerjük. A szentélyhez egy kis hajó tartozott. Ez a korai, 1200 körül épült templom alkotja a mai épület szentélyét. A 14. század közepén nagyobb hajóval bővítették, ekkor készültek a freskók és a mérműves ablak. A templomnak két szárnyas oltára is volt. A hajóban most álló barokk oltár a hagyomány szerint a szádvári várból került ide. A szószék és a karzat 18. századi.

C. *Természeti értékek kutatása*

A település közelében magasodik az Esztramos-hegy, mely a Szalonnai-karszt északi csücskét képezi. A felhagyott bányában korábban világosszürke színű kristályos mészkövet termeltek, de régebben vasércbányászat is folyt itt. Az eredetileg közel 380 méteres hegy magán viseli a bányászat, az emberi tájátalakítás pusztító nyomait.

D. Néprajzi értékek kutatása (legenda)

A templom falképei a régészeti falkutatás során kerültek felszínre, feltárásukat Illés János és Szentesi Róza végezték el. Sajnos az északi pillére festett Szent László király alakja csak mellől felfelé maradt fenn. E frontális beállítású, liliomos koronát viselő a figura szűk, vörös zekét visel. Csak országalmát tartó bal keze maradt fenn, melyen bőszárú kesztyű visel. Válla felett hatalmas bárdja alapján azonosítható Szent László. Tudatos rongálás miatt arca megsemmisült a 16 - 17. században.

II.40. Tűrje (Zala megye, Magyarország)

A. *Településtörténet*

1234-ben említették először a türjei premontrei monostort, melyet nem sokkal ezelőtt alapított és látott el birtokokkal Tűrje nembeli Dénes bán. A falu régebbi eredetű lehet, mert a premontrei szerzetesek mindig népesebb településekre költöztek, feladatuk ugyanis a szemlélődés mellett a világi hívek lelki vezetése.

B. *Műemlékek kutatása*

A templom kéttornyos, háromhajós. Nyolcszögletű, leveles fejezetű pilléreihez oszlopszerű konzolok tapadnak, ezekről emelkednek a gádorfalak féloszlopai, melyek a hajó keresztboltozatának bordáit tartják. Egészen kivételes, hogy Tűrjén ez a struktúra szinte teljes egészében középkori. A 16. században a falu a protestáns Hagymásy család birtoka lett, akik a monostort elpusztították. A török időkben a templomot erősíteni kellett, de a veszély elmúltával, a 18. században a kolostor újjáéledt. A szerzetesek és az általuk hívott német telepések munkája révén Tűrje mezővárosi rangra emelkedett. Ekkor épült a rendház és a Szent Anna-kápolna. Itt és szentélyben Dorffmaister István festett falképeket Szűz Mária életének jeleneteivel.

C. *Természeti értékek kutatása*

A Zala folyó és a medrét követő ligeterdők sok értékes fajnak nyújtanak élőhelyet. A folyótól távolodva láp- és sásrétek, gyepek és keményfás ligetek teszik változatossá a tájat.

A halak közül több védett faj megtalálható. A hengeres testű, magas hátú halványfoltú küllő mindössze tizenöt centiméterre nőhet. A mederfenéken kutatva elfogyasztja a növényi

törmelékeket és az apró gerinctelen állatokat is. Védett fajunk, a szivárványos ökle szintén kistermetű hal, főleg lebegő algákat fogyaszt.

D. Néprajzi értékek kutatása (legenda)

A templom történetének hosszú évszázadai alatt hét jelentős korszakban készültek festészeti alkotások. Közülük a második, a déli mellékhajó déli falán megfestett ábrázolja Szent László-legendáját.

Az első három jelenet szinte egyé olvad: a kivonulás, az üldözés és a csatajelenet egy képpé sűrűsödik. A Váradot szimbolizáló soktornyú épület falai alatt lándzsával és íjjal felszerelt láncvértés katonák kísérik a fehér lovon vágató, lovagi fegyverzetet viselő szent királyt. Előtte barna lovon menekül a lányt elrabló kun. Lászlót azért véljük ifjúnak, mivel nem visel szakállat, ez pedig az ismert legendaábrázolások között egyedülálló. Itt található még az a furcsa jelenség is, hogy a pihenő lovak a kép keretezésén kívül állnak. Kantárukat a Szent Lászlónak árnyat adó fa képkereten túlnyúló ágához kötötték ki.

II.41. Velemér (Vas megye, Magyarország)

A. Településtörténet

Velemért a Szentháromság tiszteletére szentelt templomával együtt először 1360-ban említik az írott források. A középkori falu a templom körül lehetett.

A templom építésének idejét nem ismerjük, az azonban biztos, hogy sokszögzáródású szentélye, mérműves ablakai és körtetagos profilú kapuja nem másodlagos átépítés során készültek. A gótikus templomnak tehát román kori előzménye nem volt. Nyugati tornyával, síkmennyezetes hajójával, diadalívvel elválasztott, alacsonyabb, boltozott szentélyével azonban a korábbi, 12–13. századi templomépítészeti hagyományait őrzi.

A 17. század közepén a templom a protestánsok használatába került, ezért a falképeket részben lemeszelték. 1733-ban a katolikusoké lett, de 1808-ban már annyira rossz állapotban volt, hogy nem használták. A templomot és a falképeket legutóbb 1966–68 között restaurálták.

B. Műemlékek kutatása

A veleméri templom és falképeinek megmentése a magyar műemlékvédelem történetének egyik első fejezete.

1863-ban Rómer Flóris, a környék középkori emlékeinek vizsgálata során, Gózon Imre református tanító értesítésére kereste fel a romos templomot. Több publikációban is bemutatta, ahogyan itt talált freskókat, melyeket idősebb Storno Ferenc mért fel és dokumentált. 1874-ben jelent meg Rómer nagy műve a középkori Magyarország falképeiről, melyben Velemér kiemelt szerepet kapott.

C. Természeti értékek kutatása

A Magyarország nyugati határán, a Belső-Örség völgyében fekvő Velemér különleges természeti értékek őrzője. A Vendvidék az ország legcsapadékosabb területe, speciális klímájának köszönhetően növényvilága eltér más tájainktól. Egykori természeti képét a lombhullató és tűlevelű fák alkotta erdők, lefolyástalan, lápos területek határozták meg. A vidék legértékesebb élőhelyei a tőzegmohalápok, mint a Fekete-tó vagy Ördög-tó, ahol a tőzegmohafajok mellett tőzegeper és vidrafütenyészik. Itt él a rovarfogyasztó kereklevelű harmatfű, mely speciális élőhelye miatt a fejlődéséhez szükséges tápanyagokat az elejtett rovarokból nyeri ki.

A terület madárvilága is figyelemre méltó. Az elegyes idős erdőállományok megfelelő fészkelő- és táplálkozóhelyet biztosítanak a rejtett életmódú fekete gólyának, de itt telepszik meg a rovarlárvákkal táplálkozó darázsölyv is. A harkályfélék közül a hamvas küllő ritkán kerül szem elé, azonban jellegzetes hangja messziről elárulja. A nedves kaszálórétnek adnak otthont a fokozottan védett, főleg éjszaka harsogó harisnak, és a réti fülesbagoly is ezeken a területeken fészkel.

D. Néprajzi értékek kutatása (legenda)

A templomban található képmező bal oldalán még két király lóháton halad a baldachinos trónon ülő Szűz Mária felé, aki előtt Gáspár már hódolattal térdel. Felette a betlehemi csillag, melynek sugarai a gyermek Jézusra irányulnak. E kompozíció mögött, de attól külön kerettel el nem választva áll Szent László király, illetve egy toronyszerű épület mellett Szent Miklós püspök.

A szent király jobbájával hatalmas bárdra támaszkodik, míg bal kezét kardján nyugtatja. Hermelines gallérú és bélésű vörös köpenyt visel. Felső ruházata deréknál szűk, zöld színű, középen gombos zeke, ehhez társul a vörös színű, szűk, harisnyaszerű nadrág. Dereán csattal és csomóval megkötött övén tör függ. Beállítása ugyan hasonló, de viselete jelentősen eltér a Képes Krónika (1360) miniatúráján látható Szent László-ábrázolástól. Haj- és szakállviselete viszont rendkívül közel áll a váradi-győri hermán (1406 után) megjelenő típushoz. Koronáját

bekarcolással emelték ki, tették hangsúlyossá, és a szent király legitimációját erősítő angyali koronázás motívumát is megjelenítették. Bal válla fölött egy kitárt szárnyú angyal helyezi a koronát László király fejére.

II.42. Vizsoly (Borsod-Abaúj-Zemplén megye, Magyarország)

A. Településtörténet

A település a Hernád völgyében levő királynéi német telepesek ispánságának székhelye volt. 1215-ben Vislu néven említik először. Neve a német Visiliszemélynévből származhat. A középkorban nagyobb jelentőségre tett szert, annak köszönhetően, hogy közel feküdt a Kassa, Lengyelország és Oroszország felé vezető úthoz. 1300 körül Amadé nádor törvénykező helye lett, 1322-től pedig Drugeth Vilmos nádor és bírása Perényi Miklós is itt ítélkezett az alája tartozó hét vármegye ügyeiben, és itt vívták meg a perdöntő gyalog- és lovaspárbajokat is, és olykor itt tartották a megyegyűléseket is.

A legnevezetesebb esemény, ami a községhez kapcsolódik, Károlyi Gáspár magyar nyelvű teljes bibliafordításának kinyomtatása a vizsolyi nyomdában 1590-ben. Károlyi Gáspár Göncön volt tiszteletes és munkatársakkal dolgozott a Biblia fordításán.

B. Műemlékek kutatása

Első temploma feltehetően már a 13. század első harmadában felépült, melyet a 14. század első felében nyugat felé bővítettek. Tornyát is a középkorban emelték. A 16. század közepén református hitre tért a gyülekezet. 1590. július 20-án a templom közelében fejeződött be a Károly Gáspár által fordított, első, teljes magyar nyelvű biblia kinyomtatása. 1785-től több éven át végeztek felújítást, 1791–92-ben készült hajójának festett famennyezete és szószékkoronája, de mára csak az utóbbi maradt fenn. Szentélyében is karzat állt, melynek elbontása a Sztehlo Ottó tervei szerint elvégzett első műemlék-helyreállításkor történt meg. Falképeit viszont csak 1940-ben találták meg, feltárásukat Szentiványi Gyula kezdte meg. Freskóinak nagyobb léptékű feltárására és restaurálására viszont csak 1951–52-ben került sor.

C. Természeti értékek kutatása

A Hernád-völgy mellett, a Szerencsközben fekvő település gazdag kultúrtörténeti értékei mellett értékes geológiai látnivalókkal büszkélkedhet. Természeti környezete változatos, ritka fajoknak nyújt élőhelyet. A Vizsolytól délre lévő felhagyott kőfejtő napjainkban geológiai bemutatóhelyként működik. Az érdeklődők megtekinthetik a földtörténeti harmadkorban vulkáni folyamatok eredményeként kialakult riolittufát, amit a helyiek az építkezések alkalmával falazóanyagként vagy vakolásra és szigetelésre használtak.

A település gazdag táplálékbázist biztosító folyója, a partvonalat kísérő puhafás ligeterdő-maradványok sok madár számára nyújtanak fészkelőhelyet. A harkályfélék hangos dobolása, az énekesek folyamatos harsogása mellett alig hallható a jégmadár rövid, éles füttye. Áprilisban érkezik vissza afrikai telelőhelyéről a nyaktekercs, rejtőszíne miatt nehezen észrevehető, azonban nyávogó éneke nagyon jellegzetes.

D. Néprajzi értékek kutatása (legenda)

Szent László legendájának ábrázolása található a templom falképein.

Első jelenetében hatalmas várból indul a szent király serege. Az épületen és kapujában több alak jelenik meg, viszont kivonuló sereget már épphogy csak érzékelni lehet, akárcsak a csatajelenetben. Itt a kunt üldöző, lándzsáját előreszegező Szent László még értelmezhető. Azonosíthatók az azonos testtartásban ábrázolt, visszafelé nyilazó kunok és sematikus megfestett lovaik is. E két jelenet összeolvad, nincsenek kerettel elválasztva. Következő fontos jeleneteit, a birkózást és a kun lefejezését egy nagyméretű későbbi kép takarja el. A hajó északkeleti sarka előtti keskeny szakaszon viszont még megmaradt a pihenési jelenet egy része. Csak László király fekvő alakja maradt viszonylagos épségben, a lány megsemmisült.

A dokumentum hitelül:

Dr. Györbiró András Csaba

Kutató

1.Sz. Függelék-Alkalmazott kérdőív

Kérdőív

Jelen kérdőív a Hierotheosz Egyesület és a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat **Örökség, ami összeköt - Szent László emlékezete Közép-Európában (EFOP-5.2.2-17-2017-00133)** elnevezésű projektjének kutatási eszközeként szolgál. A kérdőív teljes mértékben anonim.

Lekérdezés helyszíne:

1. Neme

1. Nő 2. Férfi

2.Életkora

1. 18 év alatti 2. 19-25 év 3. 26-35 év 4. 36-45 év 5. 46-55 év 5. 55 évnél idősebb

3.Mióta él a településen?

1. Születésem óta 2. Több, mint húsz éve 3. Több, mint tíz éve
4. Kevesebb, mint tíz éve

4. Lakott-e huzamosabb ideig máshol?

1. Igen 2. Nem

5. Ha igen, mennyi ideig?

1. Legfeljebb néhány hónapig

2. 1-5 évet

3. Több, mint 5 évet

6. Hol találkozott először azzal a ténnyel, hogy települése kötődik Szent László királyunkhoz?

1. A családban mesélték

2. Az óvodában

3. Az iskolában

4.

Barátaimtól

5. Ismerősöktől a településen

6. Olvasmányaimban

7. A médiában

8. Nem hallottam még erről

99.NT/NV

7. Mit jelent Önnek személy szerint az, hogy a településhez köthető Szent László alakja?

.....

.....

.....

.....

Mit gondol, a Szent László kultuszt a település mennyire tudja jelenleg kihasználni

8. Identitás-erősítésben

1. Egyáltalán nem

2. Kis mértékben

3. Valamennyire

4. Elég jól

5. Nagyon jól

9. Turizmus fellendítésében

1. Egyáltalán nem

2. Kis mértékben

3. Valamennyire

4. Elég jól

5. Nagyon jól

10. A falu ismertségének növelésében

1. Egyáltalán nem

2. Kis mértékben

3. Valamennyire

4. Elég jól

5. Nagyon jól

11. Testvérvárosi, testvértelepülési kapcsolatok fejlesztésében

1. egyáltalán nem

2. Kis mértékben

3. Valamennyire

4. Elég jól

5. Nagyon jól

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMANYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

**Mit gondol, a Szent László kultuszt a település mennyire fogja tudni A KÖZELI JÖVŐBEN
kihasználni**

12. Identitás-erősítésben

1. Egyáltalán nem 2. Kis mértékben 3. Valamennyire 4. Elég jól 5. Nagyon jól

13. Turizmus fellendítésében

1. Egyáltalán nem 2. Kis mértékben 3. Valamennyire 4. Elég jól 5. Nagyon jól

14. A falu ismertségének növelésében

1. Egyáltalán nem 2. Kis mértékben 3. Valamennyire 4. Elég jól 5. Nagyon jól

15. Testvérvárosi, testvértelepülési kapcsolatok fejlesztésében

1. Egyáltalán nem 2. Kis mértékben 3. Valamennyire 4. Elég jól 5. Nagyon jól

16. Van-e tudomása arról, hogy szoktak-e a településre érkezni turisták, kifejezetten a Szent László kultusz kapcsán?

1. Igen, gyakran 2. Igen, néha 3. Ritkán 4. Még nem hallottam erről 99.NT/NV

17. Személy szerint örülne-e neki, ha a településre érkeznének turisták, kifejezetten a Szent László kultusz kapcsán?

1. Igen, nagyon 2. Inkább igen 3. Valamennyire 4. Inkább nem
5. egyáltalán nem

18. Ön járt már más, Szent László alakjához kapcsolódó településen?

1. Igen, gyakran 2. Igen, néha 3. Ritkán 4. Nincs tudomásom arról, hogy
lettem volna ilyen településen 99.NT/NV

19. Ha járt már Szent László alakjához kapcsolódó településen, melyik voltak az?

20. Ha járt már Szent László alakjához kapcsolódó településen, milyen céllal látogatta meg?

1. Csak útközben érintettem 2. Turistaként, nem kifejezetten a Szent László kultusz kapcsán 3. Turistaként, kifejezetten a Szent László kultusz kapcsán 4. Ismerősöket, rokonokat látogattam meg 5. Munkaügyben 6. Egyéb ügyben,

..... 99.NT/NV

21. Ön szerint fontos-e, hogy az itt élő gyerekek, diákok tisztában legyenek a település történelmével, a településhez köthető legendákkal?

1. Igen, nagyon 2. Igen, valamennyire 3. Talán 4. Nem annyira fontos 5. Egyáltalán nem fontos 99. NT/NV

22. Amennyiben fontosnak tartja a település ezen értékeit, hány éves korban kezdené a gyerekek figyelmét felhívni ezekre?

1. Már a családban, óvoda előtt 2. Óvodás korban 3. Általános iskolában 4. Az általános iskolát követően 5. Nem tartom fontosnak 99. NT/NV

23. Hallott -e róla, hogy a határon túl, hazánkon kívül is találhatóak olyan települések, amelyek köthetőek a Szent László kultuszhoz?

1. Igen 2. Talán 3. Nem 99. NT/NV

24. Meg tud-e esetleg nevezni is ilyen települést?

1. Igen,

.....

2. Nem 99.NT, NV

25. Szívesen ismerne -e meg olyan Szent László kultuszhoz köthető helyszínt, ahol még nem járt?

1. Igen 2. Talán 3. Nem igazán 99. NT/NV

26. Szívesen el is utazna oda?

1. Igen 2. Talán 3. Nem igazán 99. NT/NV

27. Önnek mi a személyes véleménye, ötlete arra, hogy a Szent László kultuszt hogyan tudná egy-egy kisebb település felhasználni saját fejlődése - fejlesztése érdekében?

.....

.....

.....

29. Ismeri a Hierotheosz Egyesület és a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Örökség, ami összeköt - Szent László emlékezete Közép-Európában c. projektet?

1. Igen, hallottam róla. 2. Nem, nem hallottam még róla. 3. 99. NT/NV

30. Ismeri a lovagkiraly.org honlapot?

1. Igen, ismerem 2. Nem, nem ismerem 3. 99. NT/NV

